

Dr. Tószegi Zsuzsanna*

„MINDEN MUNKÁBÓL NYERESÉG LESZ...”¹ AZ ÚJPESTI WOLFNER-GYÁR MÁSODIK KORSZAKA

„A Wolfner-név olyan jó csengésű, olyan népszerű s tisztelt, hogy a család minden egyes tagjának nyert ügye van a közvélemény előtt. Az újpesti Wolfnerek neve nemcsak egy tisztas cégét jelent, amely a bőrgyártás terén a legnagyobb, a legelőkelőbb, hanem jelenti az alkotó munkát, a koncepciót, a vállalkozó szellemet, a fejlődést, a munkaalkalmat, jelenti a rajongást minden szépért és jóért.

A Wolfner-család gyáros dinasztia. De ennek a dinasztianak a tagjai nem parancsolni akarnak, nem despoták, előljárnak a munkában, a kötelességtudásban, az emberiségben.”²

A Wolfner dinasztia feje: Wolfner Lajos

A Magyarországra települt négy fivér közül a legfiatalabb az 1824-ben született Lajos volt. Wolfner Lajosról az első hiteles adatunk az Országos Levéltárban eredetiben meglévő szabadulólével, amelyet 1845-ben Várpalotán állítottak ki. A jóval később összeállított cégtörténet szerint ez az adat nem sokat mond a műhelyalapítás időpontjáról, hiszen a fivérek ezen időpont előtt is űzhették a bőripart egy másik tímármesterrel. „Tény, hogy 1845-ben az akkori urakban a bőripar iránti érdeklődés már megvolt, hiszen az akkor már meglehetősen jómódú Wolfner család junior tagjával [Lajossal] kitanították a szakma technikai részét.”³

Tóth Béla szerint „Wolfner Lajos már Magyarországon tanulta a tímármesterséget a Dunaharaszton működő Brenner Lebl tímárnál, majd Óbudán folytatta szakmai továbbtanulását.” Ő is említi a várpalotai irhatímár- és szúcscéh által kiállított szabadulólévelet, melynek alapján a Rheinische Weiss- und Sämischgerber Brüderschaft fölvette Lajost a tagjai sorába.⁴ Az erről szóló okmány szövegét később legépezték: „Mi, rajnai fehér- és sämisch-cserzőinasok ezennel igazoljuk, hogy a csehországi Netraschitzból származó Ludwig Wolfnert felvették és elfogadták rajnai fehér- és irha-cserzőinasnak.”⁵

* Egyetemi docens, tudományos újságíró.

¹ Példabeszédek 14:23. A teljes idézet: Minden munkából nyereség lesz, de az ajkaknak beszédéből csak szűkölködés.

² Vécsey Miklós: Wolfner József. Száz értékes magyar. Hungária ny., Budapest, 1931, p. 304–306.

³ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. Cégtörténeti okmánytár.

⁴ Tóth Béla: A Wolfner Gyula és Társa Bőr-, Cipó- és Gépszíjgyár Rt. kialakulása és működése. A Budapesti Bőripari Vállalat és gyárainak története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 147–182.

⁵ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. Cégtörténeti okmánytár. Gesellenshein, 23. März, 1845. [a szerző fordítása].

Az 1848-as forradalom kitörésekor Újpesten Lajos annak a tíz honvédnak az egyike volt, akik önként álltak a magyar szabadságharc zászlaja alá. Erről a tényről Újpesten számos alkalommal megemlékeztek. Az Országos Levéltárban őriznek egy ceruzával készült kézírásos listát, amelyen *Wolfner Lajos*, illetve egyik fia, Tivadar életének néhány fontos eseményét jegyezték föl. Az első két sorban ez olvasható: 1848. szeptember 24.: sorozás, 1849: a katonaság részére „100 frt, 1 pisztoly, 1 kard, fecskendőre 10 frt”⁶ – tehát a család nemcsak a fiatal Lajos személyes részvételével, de jelentős anyagiakkal is támogatta a magyar szabadságharcot.

A magyar szabadságharc önkéntes zsidó honvédei

Sokakat meglepett, hogy a magyar szabadságharc ügye milyen sok zsidó fiatalembert érintett meg. Ennek ellenére, hogy korábban a zsidóság elzárkózott a fegyverviseléstől, 1848-ban a honvédség toborzóhivatalainál tömegesen jelentek meg az izraelita vallású fiatalok. *Fejtő Ferenc* magyarázata szerint az elődeikhez képest a fiatalabb nemzedék már sokkal inkább beolvadt a magyarságba, „vonzotta őket Petőfi radikális és egyenlőséghevítő humanizmusa, Bajza és Vörösmarty égő hazafisága.”

A magyarok nagy lelkesedéssel vetették magukat a szabadságharcba. Elfeledkeztek korábbi zsidóellenes érzéseikről, és a nemzetőrök immár nem utasították vissza „a soraik erősítésére nagy számban érkező zsidókat.”

A besorozott fiatalok háborús szereplése megváltoztatta a korábbi negatív képet arról a népről, amelynek fiai évszázadokon át nem viselhetek fegyvert. Bátorságukat számos parancsnok, különösen *Görgey Artúr* dicsérte. A szabadságharc leverése után a Habsburg-uralom részéről viszont nem maradt el a megtorlás, tekintet nélkül a honvédek felekezeti hovatartozására.

Hosszabb távon az izraelita vallású katonák bátorsága fontos érv volt az emancipációhoz vezető úton. *Szemere Bertalan* az általa beterjesztett törvényjavaslatban erőteljesen érvelt amellett, hogy lehetetlen nem megadni a jogegyenlőséget annak a zsidó népnek, amely vérét ontja egy olyan hazáért, amely „cserébe” nem tekinti őt polgárának. *Szemere* véleménye szerint eljött az idő annak elismerésére, hogy a zsidók is a magyar haza polgárai, akik egyenlők a többiekkel – jogban és kötelességben egyaránt.⁷

⁶ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. Cégtörténeti okmánytár. 1. csomó 1. dosszié.

⁷ *Fejtő Ferenc: Magyarság, zsidóság.* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2000. (História könyvtár. Monográfiák, 14.), p. 72–76.

Wolfner Lajos hosszú évtizedeken át töltött be fontos szakmai pozíciókat: például az Országos Iparegyesületnek az egyik legrégebbi tagja volt, majd később igazgatósági tagja lett, de igazán kiemelkedő szerepet Újpest közéletében játszott. 1851-től 13 éven át esküdtként működött, majd 1854-től 1870-ig törvénybíró volt, és „ezen hivatását a legteljesebb odaadással és az összlakosság legnagyobb meglegedésével” látta el.⁸

Az ország közigazgatási életében jelentős változást hozott a települések (akkori szóhasználat szerint községek) helyzetét rendező, többek között a helyhatósági választásokat is új alapokra fektető 1871. évi XVIII. törvénycikk, amely előírta, hogy a képviselőtestület fele a legtöbb adót fizetők – az ún. virilisták – közül kerüljön ki.⁹ 1872-ben készült el az első lista: akkor Újpest virilistáinak élén *gróf Károlyi István* állt, abban az évben Wolfner Lajos a hetedik helyet foglalta el. A gyár prosperálásából származó jövedelem növekedését tükrözi, hogy Lajos 1891-ben az ötödik, 1897-ben pedig már a második volt a „ranglistán”, megelőzve az ország egyik leggazdagabb arisztokrata családjának akkori fejét, *gróf Károlyi Sándort*.¹⁰

1. ábra: Az állami címer a gyár védjegyében¹¹

Wolfner Lajos egész életében követte a zsidóság számára oly fontos elvet: a tulajdonjognak az emberiség jogai alá rendelését. Jótékonyágát, emberbaráti szeretetét gyermekei, unokái örökölték tőle, valamennyien buzgón folytatták a karitatív tevékenységet. A jótékonyág olyan nagy szerepet játszott a család életében, hogy erre még visszatérünk – itt Lajos életéből csak egy, Újpesten mindmáig számontartott, a maga idején nagy visszhangot kiváltó adományát emeljük ki.

⁸ *Ugró Gyula*: Magyar városok monográfiája 11. Újpest 1831-1930 (Budapest, 1932), p. 35.

⁹ 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről.

¹⁰ *Ugró*: i. m (8), p. 45., 62., 68.,

¹¹ *Bőripar*, 1905. 3. sz., – Ezt a védjegyet – más börgyárakéval együtt – sokszor közölte a *Bőripar* c. szaklap.

Az 1874-ben megalakult helyi református gyülekezetnek eleinte még imahelye sem volt. A hívek az akkor már jómódú gyárostól kaptak egy harangot, és aköré gyűlve, a szabad ég alatt tartották meg az istentiszteleteket. „Wolfner Lajos földbirtokos, ki már több ízben tanusítá más felekezetűek iránti jóakarátát, a napokban az Újpesten keletkezőben levő református hitközségnek egy mázsányi súlylyal biró toronyharangot adományozott.”¹² A Wolfner-féle harang 1926-ig szolgált az 1878-ban felépült templomban, majd átkerült „a kegyelettel őrzött drága relikviák, régi dicsőségünkről regélő muzeális értékeink közé.”¹³

Az 1891-es év örömet, bánatot egyaránt hozott az Újpesten élő családnak. „Az 1891-ik évben az újpesti Wolfner család 50 éves helybeni letelepülését ünnepelte, mely alkalomból Ulbrich Gyula a képviselőtestületi ülésen sürgősségi indítványt terjesztett elő azzal, hogy eme 50 éves ünnepélyen a képviselőtestület vegyen részt és tegye tiszteletét a Wolfner családnál. [...] Az] ünnepélyen való képviselőtestületi hozzájárulás egyhangúlag elfogadott és a tiszteletben részt venni óhajtok a községházán leendő megjelenésre felkérettek, a honnét a tisztelgő menet a biró vezetése mellett indult a Wolfner családhoz.”¹⁴

A nagyszabású jubileumi ünnepség évében, 1891-ben meghalt Lajos 56 éves felesége, *Beimel Karolina*, aki tizenegy év alatt hét gyermeket hozott a világra. A levéltárban megtalálható egy, az özvegy férj által 1894-ben írt folyamodvány, melyben a Pesti Chevra Kadisa egylettől megrendelte egyrészt saját felesége, másrészt testvérébátyja, Gyula és az ő neje, Karolin kettős sírjának első osztályú ápolását és virágokkal való ellátását. Az egylet a 400 forint egyösszegű befizetés ellenében elvállalta a sírok gondozását.¹⁵

Wolfner Lajos nemesi rangra emelése és díszpolgárrá választása

Az asszimiláció aranykorának is nevezett időszakban a nemesítések fontos szerepet töltek be az izraelita családok életében. A nemesi cím továbbra is az első helyen állt a társadalmi ranglétrán, és bár a bécsi udvar fenntartotta magának a nemesség adományozásának monopóliumát, a kiegyezés után a rangemelések már a magyar kormány javaslatára történtek.

Két adat ismeretes arról, hány zsidó család kapott öröklődő nemesi címet. Fejtő Ferenc szerint a Zsidó lexikon 280-ra, *William O. McCagg* viszont 350-re teszi a nemesi címet elnyerő magyar zsidó családok számát. Az arisztokráciához tartozást jelentő bárói rangot azonban mindössze 26 család nyerte el.¹⁶

¹² Különfélék. A Hon, 12. évf. 114. sz., melléklet, 1874.

¹³ *Bartha Pál*: A református harangok története. Palota-Ujpest, 6. évf. 15. sz., 1926, p. 4.

¹⁴ *Ugró*: i. m (8), p. 61.

¹⁵ HU-MNL-OL-Z 1174 10. cs. 36. tétel Wolfner Lajos vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1849–1912. Pesti Chevra Kadisa izraelita szent egylet, 330/1894. Kivonat az 1894. május 3-án tartott ülés jegyzőkönyvéből. Wolfner Lajos folyamodása.

¹⁶ *Fejtő*: i. m, (7), p. 126–127. A bárói rangemelésekre vonatkozó adat Wolfner Tivadar és családja miatt bír különös jelentőséggel.

Wolfner Lajos a 80. születésnapja alkalmából részesült a királyi kegyben: az uralkodótól ő és leszármazottai „ujpesti” előnévvel nemesi rangot kaptak.

Az alábbiakban felidézünk néhány érdekes részletet a *Hieronymi Károly* kereskedelemügyi miniszter által a gróf *Khuen-Héderváry Károlynak*, a király személye körüli miniszternek küldött átiratból, amelyben Wolfner Lajos és utódai részére „a magyar nemességnek az 'ujpesti' előnévvel való díjmentes adományozását óhajtaná kieszközölni.”

Wolfner Lajos a fivérével együtt alapította a Wolfner Gyula és Társa bőripari céget Újpesten. A 8–10 munkással működő, kézi erőre berendezett kis műhelyt a „kitartó szorgalom, üzleti szoliditás és kellő szakértelem” jellemezte. A fivérek fokozatosan fejlesztették a vállalatot, amely azóta az ország egyik legszámottevőbb ipartelepe, legnagyobb bőrgyára lett.

„Ez a gyár azonban nemcsak terjedelménél fogva érdemel kiváló figyelmet, hanem gyártmányainak minőségénél és üzletkörénél fogva is, mely utóbbi nagyjelentőségű a magyar kivitel szempontjából. Ugyanis sikerült ennek a gyárnak – nagy anyagi kockázat árán – teljesen meghódítani a keleti piacot a magyar bőriparnak, hogy Bulgária, Románia, Törökország, Tripolisz és Egyiptom ma már biztosítva van a magyar bőriparnak. Ezenkívül tekintélyes kivitel tudott biztosítani a gyár nyugatra, nevezetesen Német- és Angolországba, amit még nehezebb volt elérni, mint a keleti piacot meghódítani, sőt meghódította a gyár legújabbban a tengerentúli piacok közül Brazíliát, Kínát és Japánt is, hova tekintélyes állandó kivitele van.”

A gyár nagy gyapjúmosó üzletága különösen Oroszországban szerzett tekintélyes piacot, miáltal a magyar juhtenyésztésnek tesz kitűnő szolgálatot. A harmadik üzletág a hadfelszerelési osztály, mely a magyar királyi honvédség részére lábbeliket és szíjzatokat szállít „a legnagyobb meglepédesre”.

A Wolfner-gyárban a munkaadók és a munkások között fennálló viszonyra jellemző, hogy a 30–40 év óta helyben dolgozó munkásai mellett már a harmadik generáció is megjelent. „A gyárnak külön betegsegélyző pénztára van, munkásait saját költségén biztosította baleset ellen, van külön gyári munkás-segély alapja, a szegényebb munkásokat télen ingyen látja el fűtőanyaggal, ezenkívül ebéd kiszolgáltatásával.”¹⁷ A rangemelés ténye annak rendje-módja szerint bekerült a Királyi Könyvekbe.¹⁸

A Wolfner címer pontos leírását *Gudenus János József* közli a magyarországi főnemesség genealógiájáról írt sorozatában. „Arany pólával vágott kék pajzs felső mezejében talapzaton álló és három méhkel körülrepdesett arany méhkas, ettől jobbra és balra arany gyűrűbe tűzött három arany tölgyfalevél; az alsó mezőben zöld alapon két ormozott toronnyal, egy fő- és két mellékkapu nyílással ellátott ezüst várfal, a két torony között aranymarkolatú gör-

¹⁷ Az átirat Budapesten, 1904. július 19-én kelt. A király személye körüli miniszter 1904. július 29-én terjesztette az uralkodó elé, aki a rangemelést augusztus 9-én hagyta jóvá. Forrás: *Sipos András* (szerk.): *Dokumentumok Újpest történetéhez 1840–1949*. BFL, Budapest, 2001, (Budapest történetének forrásai. Kerületek, városrészek: Újpest) p. 129–133.

¹⁸ *Liber Regius LXXI.* kötet 283. és 346. p.

be kardot tartó könyöklő páncélos kar. Sisakdísz: növekvő ezüst farkas. Takarók: arany-kék, ezüst-kék.”¹⁹

2. ábra A Wolfner család nemesi címere²⁰

Újpest díszpolgára: Wolfner Lajos

A hálás Újpest ugyancsak a 80. születésnapja tiszteletére választotta 1904-ben díszpolgárává a községért hosszú évtizedeken át buzgón tevékenykedő és rengeteg anyagi áldozatot hozó gyártulajdonost.

Köszönet illeti azt, aki a levéltárnak átadta megőrzésre a Wolfner Lajos díszpolgárságáról kiállított oklevelet, a részben tartalma, részben díszes külleme miatt valódi értéket képviselő kordokumentumot. A kétrét hajtott, nagyalakú oklevél előlapján a korszak jellemző ízlés-világát tükröző, színes szecessziós rajz látható, a belső oldalán az újpesti közgyűlés által a Wolfner Lajos érdemeit méltató szöveg olvasható.²¹

¹⁹ Gudenus János József: Wolfnerek. A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. IV. kötet. Heraldika, Budapest, 1998, p. 308–309.

²⁰ Sipos: i. m (17), p. 130.

²¹ HU-MNL-OL-Z 1174 9. köt. 35. tétel Díszpolgári oklevél Wolfner Lajos részére Újpest község elöljáróságától.

**Díszpolgári oklevél
Wolfner Lajos számára**

„Mi alulírottak ezennel mindeneknek adjuk tudtára, akiket illet, hogy

Nagyságos újpesti Wolfner Lajos gyáros Urat,

a kit, mint a község legrégebb polgára, a község felvirágoztatásában mindig tevékeny részt vett, és jótékonyásával szenvedő polgártársai százainak enyhítette nyomorát, – munkás és áldásdús életének 80-ik évfordulója alkalmából az iránta táplált szeretet és bizalom tanujelül

UJPEST KÖZSÉG DISZPOLGÁRÁVÁ

választottuk.

Minek bizonyására ezt a díszpolgári oklevelet ezennel kiadjuk.

Kelt Újpesten, a község képviselőtestületének 1904. évi július hó 25. napján tartott rendkívüli közgyűlésében.”

Figyelemre méltó a két dokumentum dátuma: a nemesi cím viseléséről szóló kereskedelmiügyi miniszteri felterjesztés öt nappal a díszpolgári címet adományozó közgyűlés megtartása előtt íródott. A király személye körüli miniszter 1904. július 29-én terjesztette az uralkodó elé a kérvényt, aki a címadományozást augusztus 9-én hagyta jóvá.²² Ezek szerint Újpesten tudtak az előterjesztésről, és nem voltak kétségeik arról, a Wolfner család megkapja a kitüntető nemesi címet.

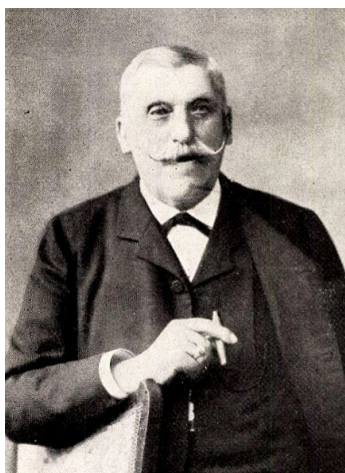
A levéltár két érdekes albumot is őriz 1904-ből. Wolfner Lajos a 80. születésnapja körüli hetekben Bad Gasteinben tartózkodott, így tisztelői, barátai részben oda, részben újpesti címére küldtek számtalan táviratot. Megható látni, hogy gondos kezek külön e célra készítettek két kemény fedelű, kartonlapokból álló albumot, amelyekre ráragasztották a táviratblankettákat. Az albumokat lapozgatva látható, hogy részben magánszemélyek, részben jótékonyági szervezetek gratuláltak a nagy tiszteletben álló, idős gyártulajdonosnak. Újpest község szintén táviratilag értesítette Wolfner Lajost díszpolgárrá választásáról.²³

Wolfner Lajosnak, a szegény tímárlegényből saját erejének, tudásának, szorgalmának köszönhetően a társadalmi ranglétra magas fokaira jutó, tiszteletreméltó gyárosnak meg-

²² Sárosi: i. m. (17), p. 133.

²³ HU-MNL-OL-Z 1174-J-36. Wolfner Lajos vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1849-1912

adatott, hogy láthatta a négy fia kezébe átadott vállalat folyamatos fejlődését. A fiúk féltő szeretettel vették körül édesapjukat, aki gyerekkoruktól kezdve, fokozatosan vezette be őket az iparos mesterségbe, átadva nekik szakmai tudását, erkölcsi hitvallását. A kortársak meghatottan emelték ki, hogy a fiatalok mennyire óvták a gyár területén megőrzött kicsiny kunyhót, amelyben apjuk és nagybátyjuk indította el a közös vállalkozást. Az évtizedek során eköré az apró faépület köré épült föl a monarchia egyik legnagyobb gyártelepe.²⁴

3. ábra: Wolfner Lajos portréja²⁵

Mivel is zárhatnánk méltóbban ezt a fejezetet, mint *Ugró Gyula* polgármester újpesti monográfiájának egy mondatával? „Wolfner Lajos pedig emberbaráti szeretettől áthatott lelkének újabb fényes tanúbizonyságát szolgáltatva azzal, hogy díszpolgárrá történt megválasztása alkalmából, a községhez intézett köszönő levelén kívül a szegények között leendő szétosztás céljából 1000 koronát a község pénztárába befizetett.”²⁶

Az Országos Iparegyesület aranyérme

Wolfner Lajos 88 éves korában, 1912. március 23-án hunyt el. Már nem élhette meg az Országos Iparegyesület legnagyobb kitüntetésének számító aranyérem átadását, amelyre a társaság hetvenéves jubileuma alkalmából tartott díszközgyűlésen került sor. A Nemzeti Múzeumban tartott, fényes külsőségek közepette lezajlott ünnepségen az egyesület védnöki

²⁴ Újpesti Wolfner Lajos. *Magyar Ipar*, 33. évf. 13. sz., 1912, p. 325.

²⁵ *Ugró*: i. m (8), számozatlan fényképmellékletek.

²⁶ *Ugró*: i. m (8), p. 73.

tisztét betöltő *József főherceg* személyesen vett részt, és kezét szorította az aranyérmét átvevő *Wolfner Józseffel*.²⁷

A *Magyar Ipar* 1912. évi 20. számában olvasható a díszünnepélyről szóló részletes beszámoló, és ugyanebben a számban tették közzé az aranyérem nyerteséről készített, technikatörténeti visszatekintésnek beillő ismertetőt, amelyből az alábbiakban kiemelünk néhány fontosabb adalékot.

A kortársak véleménye szerint a 19. század derekán nem kis feladat volt a régi rendszerű tímárságról áttérni a technika modern vívmányait felhasználó, gépekkel dolgozó nagyiparra. Ezt az utat tette meg a Wolfner Gyula és Társa cég, amely „nagy érdemeket szerzett hazánk ipara körül.” Az alapító fivérek eleinte a „magyar eredetű tabakos bőrgyártást” folytatták, majd a mai gyár gerincét képező verestímárságot kitanulva, elsajátították a növényi eredetű cserzőanyagok felhasználásával készülő bőrök gyártási módszereit.

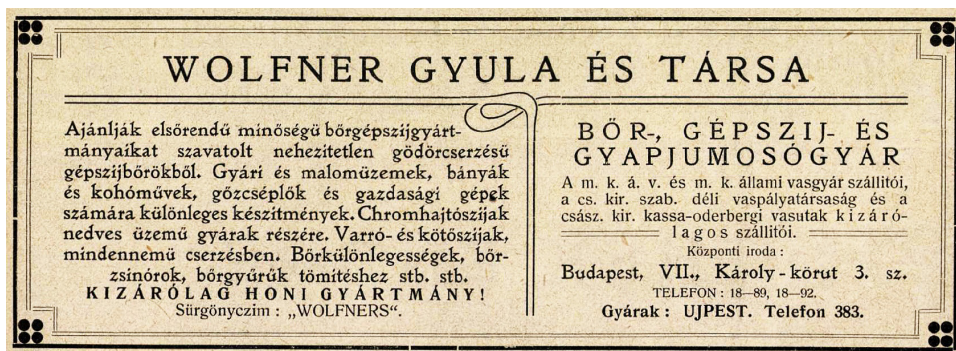
A gyárban a nyersanyag először a meszesműhelybe kerül, ahol a bőrt meg tisztítják és megmunkálják a külön erre a célra szolgáló gépekkel. A bőrök innen a cserzőgödörökbe kerülnek, ahol az előírt időtartam alatt végbemegy a cserzés. A cserzett bőrt ezután megszáritják, és elkezdődhet a feldolgozás.

A hazai tímáripart az 1880-as évek derekáig „elkerülte a modern időknek más iparokban jelentkező szele”. A változás mintegy 25 évvel ezelőtt [1887 táján] következett be, amikor a cserzőlevelek koncentrációja „és ezzel együtt a cserzőleveleknek mechanikai úton siettetett behatolása hatalmas lökést adott a bőrgyártás módszerének”. A cserzés korábbi, 9–12 hónapot igénylő időtartamát 1–2 hónapra szorították le.

A gyártelepen külön épületeket emeltek hadfelszerelési gyár céljaira. Itt készülnek a különböző bőrcikkék (lábbelik, szíjzatok stb.) a magyar királyi honvédség, a közös hadsereg, valamint külföldi államok részére. A hadfelszerelési gyárban hatalmas készletet halmoztak fel a nyersanyagokból, hogy szükség esetén aránylag rövid idő alatt tudjanak nagy mennyiséget előállítani.

A cég különös gondot fordít a különálló épületcsoportban elhelyezett gépszíjgyárnak „a technikai haladás legmagasabb fokán való” folyamatos szinten tartására. Látható itt egy nagy, külön e célra konstruált rotációs nyújtógép, amelyen a szíjakat a szállítás előtt futva nyújtják annak érdekében, hogy használatba vételkor azok már ne nyúljanak meg, és ezáltal zavartalan üzemet biztosítsanak. A gyár költséget és fáradságot nem kímélve rendezkedett be a különféle szíjzatok előállítására, hogy a hazai gyáripart és mezőgazdaságot elsőrangú cikkekkel láthassa el. E kitűnő minőségű gyártmányok külföldön is mind nagyobb piacot hódítanak meg.

²⁷ Az Országos Iparegyesület hetven éves jubileuma. Jubiláris diszközgyűlés. *Magyar Ipar*, 33. évf. 20. sz., 1912, p. 493–500.

4. ábra: A gépszíjak reklámja 1907-ből²⁸

A gyapjúmosó gyárban egy gép automatikusan viszi tovább a gyapjút egyik tartályból a másikba, végül pedig hengerek préselik ki a vizet a gyapjúból. A gyapjúmosó gyár a hazai gyapjútermelőköt abba a helyzetbe juttatja, hogy külföldön gyárilag mosott állapotban értékesíthetik a gyapjúikat.

„Az evolúció az idő folyásához képest szinte fürgetegszerű volt”, de a Wolfner cég – annak ellenére, hogy a gyárban a modern technika köréből eredő valamennyi újítást meghonosította – „sohasem tért le arról az újtjáról, a melyet áruja szoliditásának elismertetése érdekében maga elé kitűzött”. Mindennek köszönhető, hogy termékei nemcsak az ország határain belül, de a legtávolabbi földrészekben is elismerést és megbecsülést szereztek. A TENGÉN (5. ábra) és az ANGYAL²⁹ védjegyű talpgyártmányokat az összes világrész lábbelikészítői előszeretettel dolgozzák fel.

A cég azzal is gyarapította a tisztas magyar ipar dicsőségét, hírnevét, hogy ahol elindult, az összes nemzetközi versengésen első díjat nyert, a legutóbbi turini kiállításon a grand prix-vel tüntették ki.³⁰

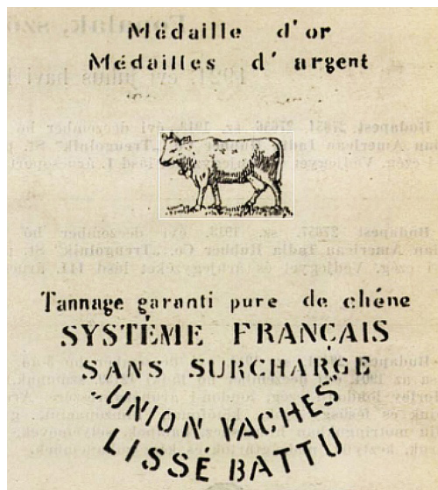
„Ezeknek az adatoknak egyszerű felsorolása is eléggé igazolja, hogy a Wolfner Gyula és Társa cég, a melynek több, mint ezer munkást foglalkoztató telepe szakmájában a legnagyobbak és legtekélyesebbek egyike, terjedelmével, mintaszerű berendezésével, közgaz-

²⁸ Magyar Ipar, 28. évf., 21. sz., 1907.

²⁹ A laudációban említett ANGYAL védjegyet az elérhető forrásokra kiterjedő kutatás során nem sikerült megtalálni. A kutatásban a szerző segítségére volt Tóth Gábor, a Frecksay János Szakkönyvtár munkatársa, akinek a szerző ezúton mond köszönetet. A Központi Védjegy-Értesítőben a Wolfner céghez kötődő első „angyalos” ábrázolást a cikksorozat előző részében mutattuk be, ez az 1914. évben a 27776. számon lajstromozott, orosz felirattal ellátott védjegy. L. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 1. sz., 2023. február, p. 61.

³⁰ A 145. lábjegyzetben szerepelnek az 1911. évi torinói nemzetközi kiállítás katalógusának adatai.

dasági jelentőségével, tisztos múltjával és imponáló jelenével egyaránt méltó az Országos Iparegyesület legnagyobb kitüntetésére, az aranyéremre.”³¹

5. ábra: Az 1901. évi, többször megújított védjegy³²

A gyár működése 1912 és 1930 között

A vállalat termelésére, működésére vonatkozó, fentiekben közölt rövid áttekintés 1912-ig, az Országos Iparegyesület aranyérmének átadásáig tartott; ebben a fejezetben 1930-ig ismertetjük dióhéjban az újpesti cég valódi nagyüzemmé válásának, fejlődésének legfontosabb állomásait.³³

A jelentősen bővülő vállalkozási tevékenység során egyre növekvő mennyiségű marhabőrt dolgoztak fel. Az eltérő felhasználási célra készülő termékeket különböző eljárásokkal állították elő. Legismertebb gyártmányuk a gyorsított cserzessel készített talpbőr volt, egy idő után pedig az egész világot meghódította az ültetési eljárással gyártott, jó minőségű Wolfner-féle gépszíj. *Tóth Béla* adatai szerint egy új módszer, a talpimpregnálás bevezetése az 1920-as évek elejére tehető.

³¹ Az ideai aranyérem nyertese. *Magyar Ipar*, 33. évf. 20. sz., 1912, p. 516–518.

³² 41675. sz., Központi Védjegy-Értesítő, 1921. 7. sz., p. 289. – pro forma ez a 29086. sz. védjegy megújítása.

³³ Az áttekintéshez főként a következő két forrásra támaszkodtunk. A Budapesti Bőripari Vállalat és gyárainak története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 147–182.; HU-MNL-OL-Z 1174 10. csomó 37. tétel Wolfner László vagyoni jogi rendelkezései, adóügyei, levelezése 1848–1948. A további források adatait külön lábjegyzetben közöljük.

Bár a Wolfner-gyárban már 1891-től kezdve készültek lábbelik, ez az áru fajta két évtizeden át a katonai bakancsokra korlátozódott. 1912-től azonban új igények merültek fel: megrendelőként már nemcsak a hadsereg, de egyes állami szervek is hozzájuk fordultak. A rendőrség, a pénzügyőrség és a posta polgári cipőket rendelt a cégtől, miáltal megkezdődött a polgári cipők gyártása, amelyből az első években naponta 300–500 pár készült el. A későbbiek során a faszöges cipők mellett már elkezdték gyártani a ragasztott talpú, illetve a hajlékonyabb, női és gyerekcipőknek is alkalmas, ún. flexicipőket is.

A Wolfner bőrgyár tisztviselőinek és munkásainak eskütétele 1914-ben, a gyár udvarán.

6. ábra: Eskütétel a gyár udvarán 1914-ben³⁴

A gyár termelésére a háborús évek mélyreható befolyást gyakoroltak; az előző időszakhoz képest a gyártási volumen sokkal erőteljesebben bővült. Amíg korábban a hadfelszerelési gyár csak az egyik üzem volt a többi között, 1914-től az egész gyár szinte kizárólag a honvédség számára gyártotta a katonai bakancsokat, szíjzatokat, málhazsákokat és más felszerelési cikkeket. Az Országos Levéltár őriz egy (dátum nélküli) gépelt iratot, amely szerint

³⁴ Ugró: i. m. (8), számozatlan fényképmelléletek.

„a legnagyobb munkáslétszámot a háború alatt érték el: 8–10.000 munkás, éjjel-nappali állandó üzem”.³⁵

A háború alatt is bevezettek új gyártási módszereket, amelyekhez új üzemszerek létesítésére volt szükség. 1915-ben kezdték meg a krómbőrgyártást, egy évvel később pedig jobban megmunkálható, ún. zsíros felsőbőrök előállítását. Ez utóbbi alapanyagot korábban a Felvidékről szereztek be, csak a konfekcionálást végezték itthon.

Új építkezésekbe is belefogtak: a háború ideje alatt emeltek például egy új betonépületet, amelyben a legmodernebb elvek szerint alakították ki a meszezést. Ekkortól kezdve már nem a bőroket mozgatták, hanem szivattyúkkal a keverőmeszes levet. 1917-ben külön épület készült a cserzőanyagokat előállító új tanningyár részére. 1918-ban egy addig külföldről behozott, a későbbi években egyre fontosabbá váló új bőrfajta, a lakkbőr gyártásához kezdtek hozzá.

A lakkbőrgyártás bevezetése jó döntésnek bizonyult. Az új termék iránti igény olyan gyorsan nőtt, hogy 1920-ban már 600 ezer kvadrát³⁶ lakkbőrt gyártottak egy év alatt, 1922-ben pedig ki kellett bővíteni a négy évvel korábban kialakított lakkbőrgyártó üzemet.

Az I. világháború harcai elkerülték Budapestet, így abban az időszakban nem érte komoly fizikai kár a gyárat. A háborús évek megfeszített ütemű, folyamatos termelése miatt azonban a berendezések erősen leromlottak, ezért szükségessé vált azok rendbehozatala és a gyártás további technikai korszerűsítése.

Az 1919-es év azonban óriási megrázkódtatásokat, újabb hatalmas veszteségeket hozott az egész ország számára. Az ismert történelmi események közül itt csak a magyar–román háborút említjük, mert a Budapestre betörő román csapatok a Wolfner-gyárat sem kímélték. A bőrgyárat ért, 28,9 millió koronára rúgó károk „nemcsak összegüknél fogva, hanem azért is fontosak, mert velük egyik, a *közellátás szempontjainál fogva különös figyelmet igénylő iparágunkban támadt zökkenő*. 50.000 kg-ra becsülhetjük azt a bőrmennyiséget ..., melyet a románok a gyárból elvittek”, emellett közel 60 000 pár bakancsot és gyártásban lévő cipőt, továbbá rengeteg cipőalkatrészt is elraboltak a gyárból. Az „úgynevezett tanácsköztársaság szervei által pedig a kelenföldi gyárba átszállított gyári berendezési tárgyak közül 6.8 millió korona értékű ingóság szintén veszendőbe ment” – írja könyvében a közgazdasági károkat egységes statisztikai módszertan alapján felmérő *Laky Dezső* akadémikus.³⁷

1918 után főként a megrendelések erőteljes csökkenése, de részben a gépesítés miatt a gyár dolgozóinak létszáma kb. egyharmadára csökkent, ekkor 1000 embernél kevesebbet foglalkoztattak. Legjobban a szíjgyártó üzem termelése és a vixosbőrgyártás³⁸ szorult visz-

³⁵ HU-MNL-OL-Z 704-B-2. Ismertetések a bőripar történetéről, a vállalatról, 1933–1945.

³⁶ A kvadrát a bőrgyártás mennyiségi mérőszáma. Egy kvadrát = 1 angol négyzetláb, vagyis 9,29 dm².

³⁷ *Laky Dezső*: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1923, p. 336.

³⁸ Marha vixosbőr: a húsdalról növényi cserzőanyagokkal kikészített felsőbőr. Forrás: Bőr- és cipőipari minilexikon. (Szerk.) *Vermes Lászlóné*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1978: <https://mek.oszk.hu/01200/01207/#>.

sza, ez utóbbi ellensúlyozására korszerűsítették a boxkikészítő műhelyt, és megnövelték a boxbőrből készült termékek gyártási volumenét.

Figyelemre méltó, konkrét adatokat tartalmaz a Magyar Iparban megjelent beszámoló az Országos Iparegyesület küldöttségének 1927 májusában tett látogatásáról. A hatalmas kiterjedésű újpesti gyártelepen akkor mintegy száz épületben folyt a munka. A vendégeket Wolfner András és László, valamint *Vágó Miksa* vezérigazgató tájékoztatta arról, hogy az „ország megcsonkítása következtében a termelés lényegesen redukálódott” – a gyárlátogatás idején hetenként körülbelül ötezer marha- és borjúbőrt készítettek ki. A bőrgyár talpbőröket, gépszij- és lószerszám-bőröket, zsiros felsőbőrt és már termékeket állított elő. Külön részleg foglalkozott a cipőfelsőrészek és szíjgyártási cikkek számára készítendő lakkbőrökkel.

A hadfelszerelési gyár a honvédség lábbeli- és egyéb bőrszükségeinek egy részét állította elő. A cég saját gyártmányú bőreiből a mechanikai cipőgyárban a legtökéletesebb gépek igénybevételeivel készítettek sokféle férfi, női és gyermekcipőt, továbbá szandálokat. A gépszíjgyár szintén a saját gyártmányú bőroket dolgozta fel különböző hajtószíjakká.

Az 1927-ben mintegy ezer főt foglalkoztató üzem egyik értékes osztálya volt a jól felszerelt laboratórium és műszaki iroda, ahol nyolc vegyész, illetve mérnök látta el a technikai teendőket. Külön figyelmet érdemelt a központi áramfejlesztő telep, amelynek érdekessége, hogy itt hasznosították azt a faanyagot, amelyből korábban kinyerték a cserzés céljaira a cserzőanyagot. A kilúgozás után kiszárított faanyag két kazán teljes fűtőanyag-szükségletére volt elegendő.³⁹

Elégedetlen munkások, újabb tüzesetek

Megbocsáthatatlanul egyoldalú lenne a Wolfner-gyárról szóló beszámolóink, ha nem említénénk meg a termelésben dolgozó munkások sanyarú helyzetét, amely miatt sokszor, és többnyire hatástalanul küzdöttek a munkaadóikkal – csak néha sikerült kisebb eredményeket kiharcolniuk. Nem célunk teljes leltárt készíteni az összes munkabeszüntetésről, de itt néhány jellemző esetet megemlítünk.

Már a 19. század végéről is vannak adatok: 1895-ben öt hétig tartó sztrájk volt három nagy bőrgyárban: a Machlup-gyárban kezdődött sztrájkhoz a Wolfner és a Mauthner-gyár munkásai is csatlakoztak. A munkabeszüntetés azonban nem járt eredménnyel, mert külföldről behozott munkásokkal a gyárak tovább dolgoztak.⁴⁰

1905 májusában először ismét a Machlup-bőrgyár munkásai léptek sztrájkba, egy nappal később a Wolfner- és a Mauthner-bőrgyár munkásai is csatlakoztak a munkabeszüntetéshez. A munkások szervezettsége miatt mind a három gyárban leállt a termelés. A munkások

³⁹ Gyárlátogatások. Magyar Ipar, 48. évf. 9. sz., 1927, p. 2–3.

⁴⁰ *Sándor Vilmos*: Nagypari fejlődés Magyarországon. Szikra, Budapest, 1954, p. 611.

az élelmiszerek drágulása miatt 20%-os béremelést követeltek.⁴¹ A megerőltető fizikai munkát végző gyári dolgozók 1908 tavaszán ismét béremelésért, továbbá a munkaidő csökkentéséért léptek sztrájkba.⁴² Lényegi eredményt ekkor sem értek el.

1911. március elején a hadfelszerelést készítő szíjgyártómunkások kezdtek sztrájkolni. A *Népszavának* két héttel később elküldött nyilatkozatukban közölték: felháborította őket a képviselőházban a pénzügyminisztertől elhangzott kijelentés, miszerint a hadseregére szánt milliókból a munkásokhoz is kerül. Egy képviselő meg is cáfolta ezt az állítást, rámutatva arra, hogy az a bizonyos összeg nem a munkások, hanem a részvényesek zsebébe vándorol. A Wolfner-gyárban 7 fillérért kénytelenek harcba menni egy többszörös milliomos ellen. Elpanaszolták azt is, hogy ugyanazért a munkáért ők még a Machlup cég munkásainál is jóval kevesebbet kapnak, miközben a nyomorúságos fizetésükből nekik még a munkájukhoz szükséges cérnát és viaszt is a gyárban kell megvenniük.⁴³ A gyártulajdonos először nyájasan fogadta a munkásokat, de aztán a követeléseiket brutálisan, gögösen visszautasította.⁴⁴

A szíjgyártók 1912 októberében újra sztrájkba léptek, miután a gyártulajdonos akkor már tárgyalásba sem bocsátkozott velük. „Wolfnerék kizsákmányoló telepe ismeretes a bőripari munkások előtt; lelkiismeretlenebb, gazabb kizsákmányolás, brutálisabb munkás-elnyomás széles ez országban alig található. A hadfölszerelést készítő szíjgyártómunkások csak filléres javításokat kérnek és ez is elutasításra talál. Wolfnerék, a mindenkori hadseregszállítók pedig a háborús alkalmakat most fölhasználva, újabb milliókra tesznek szert.”⁴⁵

A következő évben egy tíznapos, részleges eredménnyel járó sztrájk zajlott le, ebben a cipész és szíjgyártó munkások vettek részt. Azt követelték, hogy a 10 órás munkaidő legyen fél órával rövidebb, a munkabéruk pedig 10,5%-kal magasabb. A gyár a munkaidő rövidítésébe belement, de a béremelést csak a konfekcióüzem munkásai részére adta meg.⁴⁶

Az igen éles kritika mellett konkrét adatok is helyet kaptak a *Népszava* 1917 júliusában megjelent egyik cikkében, amely Újpest „munkáselnyomatásról egyik leghírhedtebb” gyáráként aposztrofálja a Wolfner-féle vállalatot, ahol az elviselhetetlenül nehéz sorsú munkások éhbérért dolgoznak. Az átlagos hetibér a 30%-os drágasági pótlékkal együtt heti 38-40 korona. A remélt megegyezés helyett újabb csalódás érte a munkásokat, amire a *Népszava* így reagált: „a Wolfner-gyárnál kiuzsorázóbb, kizsákmányolóbb gyár nincs Újpesten, de talán a földszinen sem. De meggyőződhetnek arról is a munkások, hogy a gyár profitvákságában a közönséges becsapástól sem riad vissza”. A napilap szerint ugyanis az igazgatóság a

⁴¹ A fővárosi bőrmunkások sztrájkja. *Bőripar*, 12. évf. 14. sz., 1905.

⁴² Sztrájk a Wolfner-gyárban. Magyarország, 15. évf. 117. sz., 1908, reggeli kiadás, p. 10.

⁴³ Szíjgyártók sztrájkja az újpesti Wolfner-féle gyárban. *Népszava*, 39. évf. 73. sz., 1911, p. 12.

⁴⁴ Sztrájk az újpesti Wolfner-gyárban. *Népszava*, 39. évf. 65. sz., 1911, p. 10.

⁴⁵ Az újpesti Wolfner-gyár. *Népszava*, 40. évf. 246. sz., 1912, p. 14. A cikk itt a Balkán-háborúra utal, amely a Wolfner-gyár számára jelentős megrendeléseket és bevételt hozott.

⁴⁶ Sztrájk. A Társadalmi Múzeum Szemléje, 5. évf. 3-4. sz., 1913, p. 432.

tárgyalások során 50%-os bérvajítást ígért, amely a munkások szerint azonban csak 25,5%-ot tett ki.⁴⁷

Egy későbbi fejezetben látni fogjuk, hogy a család második generációjának szinte párját ritkító meggazdagodása erős visszatetszést, sokakban egyenesen gyűlöletet keltett a gyárosfamília ellen.

Nemcsak a munkabeszüntetések miatt akadozott azonban időnként a termelés; a sajtóhírek a 20. század elején bekövetkezett két hatalmas tüzesetről is beszámoltak. Az 1894. évi tragikus tűzvész után egy évtizeddel később, 1905 július végén újabb tűz pusztított a gyárban; ezúttal a 24 méter magas, 150 méter hosszú és 50 méter széles, favázás szárító égett le. A tűzvész keletkezésének okát nem tudták megállapítani. Az ingatlanban keletkezett kárt 500 000, az ingóságban keletkezettet 600 000 koronára becsülték, amelynek nagy részét a biztosítók megtérítették. A szárító épülete a tűztől és a sok víztől annyira megrongálódott, hogy a hatóság elrendelte annak lebontását. Ennek a tüzesetnek szerencsére nem voltak emberáldozatai.⁴⁸

A Wolfner-féle bőrgyárban az 1921. október 18-ára virradó éjszaka ismét hatalmas tűz támadt. Előbb az egyik, óriási mennyiségű bőrholmit tároló raktárépület borult lángba, majd a tűz az irodaépületre is átterjedt.⁴⁹ Az újpesti tűzvész nagy feltűnést keltett, ugyanis néhány nap alatt, gyors egymásutánban három jelentős tüzeset is történt a fővárosban. Külön-külön is milliós károkat szenvedett a Franklin Társulat, a Wolfner-gyár és a Lujza malom. Az esetet súlyosbította, hogy a Lujza malomban két tűzoltó lelte halálát. A találgatások azonnal elkezdődtek: a közvélemény tudni vélte, hogy a három jelentős üzemben nem véletlenül csaptak fel a lángok.

Pár nappal később az újságok beszámoltak a rendőrségi nyomozás eredményéről. A Wolfner-gyárban előállítottak egy munkást, aki a letartóztatásakor azt vallotta, hogy ő gyújtotta fel a raktárépületet. Nem sokkal később a rendőrség bebizonyította, hogy a Lujza gőzmalom szintén gyújtogatás martaléka lett. Nem zárták ki, hogy a három tüzeset mögött külföldről irányított, összehangolt akció állt.⁵⁰

Bakancsszállítás a hadseregnek – jövedelmező, de buktatókkal terhes üzlet

Nem véletlenül foglalkozunk hosszabban a hadiszállítások kérdésével. Mint látni fogjuk, a Wolfner család jelentős részben a 19. század végétől a 20. század közepéig tartó hadiszállítási szerződéseknél, azon belül is a katonai bakancsok gyártásának köszönhetette, hogy az ország leggazdagabb famíliáinak első vonalába került. Egyik oldalról az elképesztő jövedelem, másik oldalról az atavisztikus gyűlölet – mindkettőből kijutott a Wolfnereknek.

⁴⁷ Az újpesti Wolfner-gyári szijgyártómunkások mozgalmá. Népszava, 45. évf. 165. sz., 1917, p. 11.

⁴⁸ Az újpesti bőrgyár pusztulásához. Pesti Hírlap, 27. évf. 209. sz., 1905, p. 13.

⁴⁹ Éjszakai tűz a Wolfner-gyárban. Pesti Hírlap, 43. évf. 232. sz., 1921, p. 5.

⁵⁰ Gyújtogatás okozta a budapesti három tűzvészt. Magyar Jövő, 3. évf. 238. sz., 1921, p. 2.

Az előzmények 1890-ig, a honvédelmi minisztérium által a „honvédség bőrnemű szükségleteinek szállítására” kiírt, 1891. január 1-től kezdődő pályázatig nyúlnak vissza. A beérkezett hat ajánlat között szerepelt az iparosok szövetkezete, egy cipőgyári részvénytársaság, valamint a Wolfner Gyula és Társa cég a vele szövetkezett lipótszentmiklósi bőrgyárosokkal.⁵¹

A döntés 1891 januárjában született meg. *Báró Fejérváry Géza*⁵² honvédelmi miniszter a honvédség részére szükséges bőrneműek szállítását a Wolfner cégre és a lipótszentmiklósi bőrnagyiparosokra bízta, miután e konzorcium tagjai elfogadták azt a feltételt, hogy a bakancsgyártás 50%-át átengedik a kisiparnak. E döntésével a miniszter úgy tett eleget az ipari érdekeknek, hogy sikerült megóvnia a legfontosabbat: a honvédség harcképességét. A Wolfner-gyár képes volt nagy bőrkészletekről gondoskodni, hogy egy esetleges mozgósításkor a bőrkészítményekhez szükséges nyersanyag rendelkezésre álljon. Az érintettek kötelezték magukat a lipótszentmiklósi és az újpesti gyár megnagyobbítására, illetve arra, hogy amennyiben a miniszter a bakancsok 50%-át a kisipartól nem tudná beszerezni, a hiányzó szükségletet ők fedezik. Mindezekért cserébe a miniszter elfogadta a konzorcium által kért, a legolcsóbb ajánlatnál 2%-kal magasabb árat, a szerződést viszont egy évvel meghosszabbítva, hat évre kötötte meg.⁵³

A hatalmas üzlet híre nagy port vert fel, néhány hét múlva már az országgyűlés is foglalkozott a kérdéssel. *Báró Kaas Ivor* képviselő saját magának tudta be a helyzet kedvező alakulását, merthogy ő a sajtóban és a képviselőházban már korábban is támadta a régi, monopolisztikus szállítási rendszert. Mint kifejtette: örömeire szolgál, hogy a minisztérium szakított a régi megoldással, és ezt a nagy volumenű szállítást részben a Wolfner bőrgyáros cégre, részben a Hupka, Zsufa, Rodola, Palka és Laczko cégekre, vagyis a „szentmiklósi derék” iparosokra bízta. Kiemelte azt is, hogy a konzorcium köteles jól állni azért, hogy „a kisiparosoknak direkt kiadott 50%-nyi bakancsszállítás” rendszeresen beérkezzen.⁵⁴

A közszállítások egyik jelentős tételét érintő szerződés élénken foglalkoztatta a kisiparosok pártján álló közvéleményt. A *Nemzet* című lap azt emelte ki, hogy „a m. kir. honvédség bőrnemű szükségletének fedezése” tárgyában kötött szerződés szerint a vállalkozók belegyezése alapján a szükségleteket minden év tavaszán újra megállapítják, és a „kiadandó megrendelésből a gyalogsági lábbelik (bakancs) 80%-a tőlük elvonható és a honvédelmi miniszter rendelkezése szerint a kisiparnak engedendő át.”⁵⁵

Közel másfél évtizeden át különösebb hírverés nem volt akörül, hogy a Wolfner cég hivatalosan is hadiszállítóvá lépett elő. Egy 1904-ben megjelent újságcikk azonban kisebb

⁵¹ Közlemények. *Nemzet*, 9. évf. 350. sz., 1890, esti kiadás, p. 2.

⁵² Fejérváry Géza (1833–1914), 1884-től 1903-ig hadügyminiszter, 1905–1906-ban Magyarország miniszterelnöke

⁵³ Szállítás a honvédség részére. *Pesti Hirlap*, 13. évf. 21. sz., 1891, p. 3.

⁵⁴ Országgyűlés: a képviselőház ülése febr. 13-án. *Pesti Napló*, 42. évf. 43. sz., 1891, esti kiadás, p. 1.

⁵⁵ A közszállítások ügye 1890-ben. *Nemzet*, 10. évf. 304. sz., 1891, melléklet.

skandalumot keltett: a cikkíró azzal vádolta meg az akkor a második képviselői mandátumát betöltő Wolfner Tivadart, hogy részesül a családi gyár hadiszállítói jövedelmeiből. Az összeférhetlenség vádja miatt az országgyűlés mentelmi bizottsága vizsgálatot indított, melynek során megállapították, hogy a feljelentő, aki a sajtóban korábban is rendszeresen támadta Wolfner képviselőt, a vádat illetően semmilyen bizonyítékkal nem rendelkezik. A bizottság előtt Tivadar esküt tett arra, hogy megválasztásakor, 1896-ban kilépett a cégből, azóta abból semmilyen jövedelme nincs, saját vagyonából él. A vizsgálati szakaszban a botránykeltő cikk szerzője már azt is tagadta, hogy ő írta volna a feljelentéseket. Bizonyítékok híján a mentelmi bizottság felmentette a képviselőt az összeférhetlenség vádja alól.⁵⁶

A papírtalpú bakancsok ügye

Erre a témára több okból kell kitérnünk – egyrészt, mert ez az ügy mind a mai napig élénken él a köztudatban, másrészt, mert számos közleményben a Wolfner céget is az aljas, csaló bakancsszállítók között említik, holott erre semmilyen okot nem szolgáltatottak. Az sem közömbös, hogy a papírtalpú bakancsok esete messze túlmutat a Wolfner családon: e látéletnek beillő ügy jól érzékelteti, miként változott meg rövid idő alatt a közgondolkodás, a magyar társadalomban hogyan nyert teret mind nagyobb mértékben az antiszemitizmus.

Bizonyított tény, hogy a Wolfner-féle gyár termékei ellen minőségi kifogás soha nem merült fel – olyannyira, hogy a háborúban az ország érdekeiért küzdő Wolfner Tivadar 1917-ben magas kitüntetésben részesült, 1918-ban pedig bárói rangot kapott. A Wolfnereket a meggazdagodásuk miatt ostorozó kritikusok sem illették őket a szélhámosság vádjával; a támadások keresztüzébe a hadiszállítások révén elért extra jövedelmük miatt kerültek.

1915 tavaszán hatalmas botrány tört ki a fronton harcoló katonáknak szállított, hitvány minőségű bakancsok és ruhaneműk miatt. A sajtóhírek szerint először a máramaroszi katonai parancsnokságnál észlelték, hogy az új bakancsok rendkívül gyorsan tönkremennek. A következő szállítmányt megvizsgálva kiderült a csalás: a szélhámos gyártók a lábbelik talpát papírból készítették, ezért azok néhány nap alatt szétmállottak.

A közvéleményt már nem nyugtatta meg, hogy hamar őrizetbe vettek egy felsőmagyarországi menekülőkből álló társaságot, a lavina elindult. A hírekbe bekerült cipőgyárosok, suszterlegények, kereskedők mind-mind zsidók voltak,⁵⁷ és ez elengedő volt ahhoz, hogy az akkor már létező antiszemita hullám az összes zsidó bőrgyárost gyánúba keverje. Az ellen-

⁵⁶ Tágasabb magánérdek. Közérdek, 1904. március 17., p. 1. Az országgyűlési vizsgálatról részletesen beszámolt a Független Magyarország a 3. évf. 1904. március 11-ei számában megjelent, „Wolfner Tivadar összeférhetlensége” című tudósításában.

⁵⁷ Néhány jellemző cikk a témáról: A papíros bakancsok szállítóit letartóztatták. Magyarország, 22. évf. 73. sz., 1915, p. 17; Bakancstalp – papírból. Pesti Hirlap, 37. évf. 72. sz., 1915, p. 14; Szélhámos cipészlegények. Magyarország, 22. évf. 107. sz., 1915, p. 16.

szenv gyűlésbe fordult, és ez napok alatt megmérgezte a háború miatt amúgy is negatív érzésekkel átszótt közhangulatot.

A háború alatt a félmillió példányszámot is elérő bulvárlap, *Az Est* egyhasábas vezércikkei számottevő hatást gyakoroltak az újságolvasókra. Nem nehéz elképzelni, a papírtalpu bakancsok ügyén fölháborodott polgárok hogyan fogadták az 1915. március 20-ai vezércikk következő mondatát, és abban a szokatlanul erős „halálraért” kifejezést: „A háborun senki-nek nem szabad keresni, vagy meggazdagodni. ... A ki a katonának rossz felszerelést szállít ..., az hazánk halálraért ellensége.”⁵⁸

A törvényhozás a hadiszállítók visszaéléseiről, a hazaárulók vagyoni felelősségéről

A magyar ipar és kereskedelem jó részét azok a zsidó üzletemberek teremtették meg, akiknek túlnyomó többsége mindent megtett az ország, illetve a hadsereg ellátásáért. *Pelle János* szerint „[n]em túlzás azt sem állítani, hogy a zsidók által alapított üzemeknek” – élükön a muníciógyártás fő bázisának számító csepeli Weiss Manfréd Acél- és Fémtermékeknek – köszönhető a Monarchia, hogy a háborúban annyi ideig ki tudott tartani. Tény azonban, hogy már 1914 végén érkeztek a hadsereg vezetőitől az első panaszok arról, hogy egyes zsidó hadiszállítók rossz minőségű egyenruhát, bakancsot, csizmát küldtek a katonáknak. Ezekre a hírekre reagálva került a magyar országgyűlés napirendjére a csalások, nyereszkesedések megakadályozása elleni két törvényjavaslat, melyek parlamenti vitájában indulatos vadak hangzottak el a „hadiszállítók törzse”, a „galíciai tőke” és a nyereszkesedő zsidók ellen.⁵⁹

A képviselőházban gyorsan lezajlott vita után az országgyűlés 1915. június 13-án szentesítette az 1915. évi XVIII. törvénycikket „a hazaárulók vagyoni felelősségéről”, illetve az 1915. évi XIX. törvénycikket „a hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról”.⁶⁰

Mindkét törvényjavaslat indokolása tanulságos olvasmány. A hadiszállítók visszaélései elleni törvényt előkészítő szöveg bővelkedik a morális felháborodást tükröző kijelentésekben. „A háború a lelketlen szállítók aratásának ideje.” „Az anyagi, szellemi és erkölcsi erőknak teljes megfeszítését igénylő történelmi jelentőségű küzdelem közepette, ... – sajnos – akadtak lelketlen szállítók, akik féktelen nyereségvágytól sarkallva, nem riadtak vissza oly

⁵⁸ Fantasztikus... *Az Est*, 6. évf. 79. sz., 1915, p. 1.

⁵⁹ *Pelle János*: A Nagy Háború: magyarok és zsidók. *Hitel*, 27. évf. 2. sz., 2014, p. 108–121.

⁶⁰ 1915. évi XVIII. törvénycikk a hazaárulók vagyoni felelősségéről (<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91500018.TV&targetdate=&printTitle=1915.+%C3%A9vi+XVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>), illetve 1915. évi XIX. törvénycikk a hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91500019.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38>). Mindkét törvény 1915. június 17-én lépett hatályba.

üzelmektől, amelyek folytán tetemes anyagi hátrány háramlott a kincstárra, ezenfelül pedig közvetlen veszélybe kerültek a fegyveres erő érdekei is.”⁶¹

A hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló törvény⁶² indoklásából egy mondatot idé-zünk, amely bizonyítja, hogy addigra már nemcsak a közvélemény fordult a zsidóság el-len. „A most folyó nagy háborúban sajnálatos példák igazolták eddig is, hogy különösen az ellenséggel fajrokonságban álló néhány egyén faji érzéseit vagy önző egyéni érdekeit a hazának tartozó hűség és állampolgári kötelesség fölé helyezvén, az ellenséghez pártolt...”⁶³

A hadimilliomosok, akik „a vértengerről csak a tejfelt szedik le”

Hadigazdagoknak, hadimilliomosoknak a hadsereg szállítóiként látványosan gyarapodókat neveztek. Tény, hogy egyes nagytőkéseknek az I. világháború alatti hadiszállítások jelentős, olykor kivételesen magas profitot hoztak. Új beállítottságú, túlnyomórészt zsidó vállalkozók léptek színre, és a közvélemény hamar egybemosta őket a tisztességtelen spekulánsokkal.⁶⁴

Az 1918-ban újonnan indult *Virradat* című lap 36 részben közölte *Kozma Nándor*⁶⁵ „Ha-dimilliomosok arcképcsarnoka” című cikksorozatát, amelynek egyik fejezete a „Wolfner és Társa” cégről szól.⁶⁶ A cikkek egy részét a szerző még ugyanabban az évben publikálta két kiadásban is megjelent, „Hadimilliomosok” című könyvében. A kötetbe huszonhat pel-lengérré állított nagyvállalkozó meggazdagodásának története került be, első helyen Weisz Manfréddal, a harmadikon pedig Wolfner Tivadarral.

A kötet előszavát jegyző *Huszár Károly*⁶⁷ sárvári országgyűlési képviselő következő mon-datai jól tükrözik a könyv fő üzenetét: „A háboru olyan eltolódásokat okozott a vagyon terén, mint a földrengés a talajrétegekben. Az államnak legsürgősebben feladata igazságot

⁶¹ Melléklet a 1148. számú irományhoz. Indokolás a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtor-lásáról szóló törvényjavaslathoz. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XLVI. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1915, p. 95. Az első idézet: Részletes indokolás a 2. §-hoz, p. 103., a második idézet: Általános indokolás I, p. 95.

⁶² A törvényt később kiegészítették a vagyoni felelősséggel tartozó személyek vagyonára vonatkozó feltéte-lekkel. L.: „1921. évi XLIII. törvény a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915:XVIII. törvény-cikk kiegészítéséről”.

⁶³ Melléklet a 1149. számú irományhoz. Indokolás a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló törvényjavas-lathoz. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XLVI. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1915, p. 113.

⁶⁴ In: *Bihari Péter*: Lövészárkok a hátszárkban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első vilá-g-háború Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, p. 154.

⁶⁵ Kozma Nándor (1886–1919) izraelita vallású hírlapíró, jogász, 1916-tól a *Virradat* c. lap belső mun-katársa. Forrás: *Gulyás Pál*: Magyar írók élete és munkái, XVII. köt. MTA Könyvtára, Argumentum, Budapest, 1995, p. 446.

⁶⁶ *Kozma Nándor*: Hadimilliomosok arcképcsarnoka. XIV. A bakancsszállító: Wolfner Gyula és társa. *Vir-radat*, I. évf. 25. sz., 1918, p. 3. – A cikk 1918. április 18-án jelent meg.

⁶⁷ Huszár Károly (1882–1941) országgyűlési képviselő a második és harmadik Friedrich-kormányban val-lás- és közoktatásügyi miniszter volt, 1919. november 24-től 1920. március 15-ig pedig a miniszterelnöki tisztséget töltötte be.

és kiegyenlítést teremteni a háboru haszonélvezői és a háboru kárvallottjai között. Senkinek sincs joga mások véréből, halálából, verejtékéből, gyászából vagyont szerezni.”

Kozma – akitől ennek a fejezetnek a címében lévő idézet származik – nem palástolja a Wolfner család iránti ellenszenvét. Könyvének „A Bakancsszállító (Wolfner Gyula és Társa)” című fejezetében ezt írja: „A hadseregfejlesztés évtizedes munkáján megmilliomosodott kapitálisták világszerte legismeretesebb magyar típusai a börgyártó ujjpesti Wolfnerek. Hires pénzcsalád, valóságos plutokrata dinasztia.” Régi hadseregszállítók, a békeidőben is ők szerelték fel a magyar honvédséget és a balkán államok hadseregeit katonai bőraruval. Már ezzel is milliókat kerestek...

Kozma az országos politikától akkor már több mint egy évtizede visszavonult Tivadarról így írt: „Ujpest ura: Wolfner Tivadar volt szabadelvű képviselő, méltóságos úr, a gyár társtulajdonosa, helyesebben spiritus rektora. Tisza jóbarátja, erőszakos természete annak hú mása. Tisza az országos politikában, Wolfner Tivadar az iparban: elmaradott, konzervatív, a munkásságot semmibe vevő.”

Kozma szerint a háború előtt Wolfneréknél a bőr-, cipő- és szíjgyártásban összesen 4-450 munkás dolgozott. A háború alatt a munka szaporodott, ezért 3-3500 munkás ült a kaptafa mellett, továbbá 1500 szíjgyártó és 1000 börgyártó dolgozott a gyárban, összesen 6-7000 fő gyarapította a bakancsgyárosok százmillió vagyonát. A háború elején éjjel-nappali munkával napi 10 000 pár bakancsot gyártottak, később naponta 6000 pár készült. Kozma darabra vetítve számolta ki, szerinte hány koronát kerestek egy-egy pár bakancson: a végösszeg szerinte százmillió korona. Ez a vagyon nemcsak a hadügyminisztériummal kötött zsíros üzletből, de abból is keletkezett, hogy az iparágban Wolfnerék fizették a legalacsonyabb munkabért, a hatalmas infláció idején pedig a gyár munkásai hiába kértek drágasági pótlékot. A tízoldalas fejezet végén a szerző megemlíti, hogy hatalmas nyereségükből a Wolfnerek azért áldoznak jótékony célokra – például húszezer szegény gyerekeknek adtak cipőt, és a hadbavonultak családjait is segítik. „A jótékonságnak ez a gyakorlása nagyon szép és dicséretes, de távolról sem mentesíti a Bakancsszállítót(sic!) hadinyereségének revíziója alól.”⁶⁸

A Kozma Nándor által említett húszezer pár gyermekcipőről a Népszava is közölt 1917-ben egy vitriolba mártott tollal írt cikket. A napilap sok adattal alátámasztott, éles kritikákat idéz a cipészek szaklapjából: „Szakkörökben régen úgy beszélnek már Wolfner ur szállítási szerződéséről, mint panamaszerződésről, amely az összes többi állami szerződésektől elüt és csak neki juttat különös előnyöket, privilégiumokat.” A többi szállítóval szemben a Wolfner-gyár drágábban számlázza a katonai bakancsokat, külön szociális pótlékot is kap minden egyes bakancs után, de ennek ellenére az újjepesi gyárban „sok tekintetben rosszabbak a munkaviszonyok, mint más hasonló üzemben”. Ami pedig a húszezer pár ajándék

⁶⁸ A Bakancsszállító. (Wolfner Gyula és Társa.) *Kozma Nándor: Hadimilliomosok. Karrierek a háboru aranyhegyén.* Táltos, Budapest, 1918, p. 5; 31-40.

gyermekcipőt illeti: a Népszava szerint a nagy dobra vert egymillió korona értékű adomány a gyárnak nem kerülhetett többé kétszázezer koronánál, ugyanis ezek a cipők a bakancskészítés közben keletkezett hulladékból készültek.⁶⁹

A fentiekhez egy több napilapban megjelent rövid hírt teszünk hozzá 1914 novemberéből: „A Wolfner Gyula és társa cég a Vilmos császár ut 37. szám alatti házban hatvan sebesült katona részére kisegítő hadikórházat rendezett be, a melyet a cég saját költségén tart fenn.”⁷⁰

Gondterhes évek

A Népszava 1919 januárjában hangzatos című cikkben kürtölte világgá: lemondása napján *Bartha Albert*⁷¹ hadügyminiszter 13 milliót ajándékozott a Wolfner-cégnek úgy, hogy nem is hallgatta meg az illetékes ügyosztályvezetőket. „Felelősségre kell vonni!” – harsogta a lap, majd közölte: 1916-ban kezdődött a honvédelmi minisztérium és a hadiszállító Wolfner cég között az állandósult nézeteltérés a szerződés egyik pontjának értelmezése körül. Wolfnerék szerint a katonai kincstárnak minden pár bakancs után közel 3 koronával többet kellett volna kifizetnie, a minisztérium ezt tagadta. A Népszava idézi a két fél közötti megállapodásokat rögzítő, 1918. december 9-ai jegyzőkönyvet, amelynek alapján a hadügyminiszter intézkedett a cég által vitatott különbözet kifizetéséről. Bartha történetesen a „bukása napján” adta ki az erre vonatkozó utasítást, megtoldva azzal, hogy a gyárat az „eddiggi teljesítményeiért igen meleg elismerésben részesítsék.”⁷²

Az újonnan kinevezett miniszter, „Böhm elvtárs”⁷³ azonban vizsgálatot indított. Megfoglalmazódtak ugyan pro és kontra érvek, de a Népszava sietett levonni a következtetést: „Bartha miniszternek felelni kell azért, hogy könnyelműen, az illetékes emberek meghallgatása nélkül, tizenhárommillió állampénzt odadobott Wolfner báróéknak!”

Az *Est* című lap gyorsan reagált a botránykeltő cikkekre. Megkérdezte a hivatalban lévő *Böhm Vilmos* hadügyminisztert. Ő a jegyzőkönyvben rögzített megállapodásokra vonatkozó információkat helyben hagyta, de a folyamatban lévő vizsgálatról nem kívánt nyilatkozni. A lap tudósítója a volt minisztert, Barthát is megkérdezte, aki közölte, hogy a Wolfner cég követelésének jogosságát az általa megkérdezett kereskedelmi minisztérium jóváhagyta. Miután a Wolfner-gyár ennek ellenére sem kapta meg a követelését, a cég közölte, hogy pert indít a minisztérium ellen. A Bartha által felkért szakértő véleménye szerint a gyár meg-

⁶⁹ Wolfner hadiszállító ur cipőadománya. Néhány szerény megjegyzés. Népszava, 45. évf. 301. sz., 1917, p. 6.

⁷⁰ Az Ujság, 12. évf. 287. sz., 1914, p. 7.

⁷¹ Bartha Albert (1877–1960) katonatiszt, két ízben honvédelmi miniszter.

⁷² Bartha hadügyminiszter 13 milliót ajándékozott a Wolfner-cégnek. Népszava, 47. évf. 19. sz., 1919. január 22., p. 4. – A Népszava még három további számában is tárgyalta ezt a témát.

⁷³ Böhm Vilmos (1880–1949) szociáldemokrata politikus, hadügyi államtitkár, hadügyminiszter, majd hadügyi népbiztos.

nyerte volna a pert; a miniszter ennek tudatában szólította fel egyezsége a céget – amint ez meg is történt.

Az Est Wolfner Tivadart is megkérdezte (a Népszava nem volt rá kíváncsi), aki elmondta, hogy a szóban forgó szerződést még békeidőben kötötték meg. A minisztérium két éven át az utóbb vitatott pont alapján számította ki a cégnek járó költségeket, de később „más számítási alapra” helyezkedett. A korábban „jogérvényesen elszámolt, elintézett és kifizetett”, egyáltalán nem kifogásolt számlákkal kapcsolatban azonban a hatóság később új követelésekkel állt elő, majd azokat – jogtalanul – le is vonta a később kiállított számlák összegéből. A Wolfner cég tiltakozott ez ellen az eljárás ellen, de hiába. Kénytelen volt pert indítani, amelyet azonban a minisztériummal megkötött egyezség alapján visszavont.⁷⁴

Az előzményeknek utánanézve az is kiderült, hogy a minisztertanács 1918 decemberében már tárgyalta a bakancsszállítások ügyét. Ezen az ülésen Böhm Vilmos hadügyi államtitkárként képviselte a hadügyminisztériumot. Előterjesztésében Böhm erőteljesen kifogásolta a Wolfner cég által betervezett fizetési igényt. Saját véleményét adatokkal, érvekkel alátámasztva kijelentette, hogy szerinte egyetlen fillérrel több nem jár Wolfneréknek, mint amennyit a minisztérium addig kifizetett, majd kinyilatkoztatta: a Bartha miniszter és Wolfner Tivadar által megkötött „egyezség az ügyosztály akarata és véleménye ellen történt, megkárosítva 13 millió koronával az államot”. Végül azt javasolta, a minisztertanács vizsgálta ki az ügyet, és amíg nincs végleges döntés, a számvevőségnél tiltsák le a Wolfner cég részére történő kifizetéseket.⁷⁵

A hadügyminisztérium és a Wolfner-gyár közötti konfliktus ugyan lezárult, de a cipőgyártásban érdekeltek továbbra sem nyugodtak bele abba, hogy a kormány újra és újra megújítja a hadsereg ellátására vonatkozó, 1891-ben kötött szerződést. Az országházban többször hangzott el interpelláció az állam és a Wolfner-gyár bakancsszállítási szerződésének feltételei miatt. Nem célunk valamennyi felszólalást ismertetni, de az 1921 és 1938 közötti időszakból alább idézettek jól érzékeltetik a közhangulatot.

Ugron Gábor⁷⁶ a nemzetgyűlés 1921. augusztus 10-én tartott 246. ülésén⁷⁷ tette szavá, hogy a 15 évre megkötött, automatikusan meghosszabbodó szerződés alapján az állam köteles az egész éves szükséglet 60%-át, illetve az évközbeni esetleges többletet a Wolfner-gyártól megrendelni. A képviselő kiemelte, hogy „a Wolfner-cég a háború alatt, igaz, hogy jó pénzért, de nagy szolgáltatásokat tett az országnak, mindig jó árut szállított”, ez viszont nem indok arra, „hogy 70.000 kisiparost és a többi cipőgyárat kizárják a munkából”. A képviselő

⁷⁴ A Wolfner-cég 13 milliós differenciája a hadügyminisztériummal. Az Est, 10. évf. 20. sz., 1919, p. 6.

⁷⁵ HU_MNL_OL_K27_19181217 Minisztertanács. Nyilvános (68. ülés) 1918. december 17. Wolfner Tivadar bakancsszállítási ügye (HM).

⁷⁶ Ugron Gábor (1880-1960) országgyűlési képviselő, majd belügyminiszter az Esterházy-, valamint a harmadik Wekerle kormányban.

⁷⁷ Az ülésen elhangzottakról készült jegyzőkönyv olvasható a Nemzetgyűlési napló, 1920. XII. kötetében (1921. július 16. – 1921. augusztus 23.). Ülésnapok, 1920/246, p. 388–390.

kérdőre vonta a kormányt, hajlandó-e a jövőben a közszállítási szabályzat szerint eljárni, és a Wolfner-gyár szerződését sztoornírozni?⁷⁸

Öt évvel később, a nemzetgyűlés 1926. június hó 23-án tartott 576. ülése keretében szólt fel *Sándor Pál*⁷⁹ képviselő. Hosszú interpellációja a háború alatt bevezetett „kötött gazdaság” megszüntetéséhez kapcsolódott, de a nyersbőr kivitel terén kialakult anomáliákat is érintette. A képviselő szerint a kisüzemek amúgy is jelentős hátrányban vannak a nagy gyárakkal szemben, emellett a kartellek kedvezőbb feltételek között működhetnek, mint a kisiparosok. Állításának igazát számos adattal bizonyította, majd áttért fő mondanójára, a Wolfner-gyárral kötött szerződésre (amely miatt már 1921-ben is interpellált). Kiderült, hogy a megállapodás már nemcsak a hadsereg, de „a magyar állam más, természetbeni ruhaellátásban részesülő alkalmazottai lábbeli szükségleteinek” szállítására is kiterjed, ez ügyben a kormány képviselőjében a pénzügyminisztérium szerződött a céggel. Az állam ebben a szerződésben is vállalta, hogy az éves szükséglet 60%-át a Wolfner-gyártól rendeli meg, emellett azonban a „központilag beszerzendő bőrányagok szállításával” is a céget bízza meg. Az 1921 júliusában hatályba lépett szerződést 1935. december végéig kötötték, de ha egyik fél sem mondja fel, 1939. június végéig érvényben marad – mondta Sándor Pál.

Az interpellációra válaszoló *Bud János*⁸⁰ pénzügyminiszter a nyersbőrkereskedelem terén kialakult európai helyzetre hivatkozott, véleménye szerint „igen nagy gazdaságpolitikai érdekek teszik szükségessé”, hogy ezt a helyzetet fenntartsák. Az interpelláló képviselő azt mondta, a kormány csak ideiglenesen fogadhatja el a pénzügyminiszter válaszát, ugyanis az ő kérdésére nem adott választ: „megszüntetik-e a Wolfner Gyula és Társa céggel való szerződést, igen vagy nem?” Ezt követően a vita kissé elfajult, emiatt az elnök kénytelen volt feltenni a kérdést: megszavazzák-e a miniszter válaszát? A képviselők többsége igent mondott.⁸¹

A parlamentben egy bő évtizeddel később újra elhangzott – és ismét negatív kontextusban – a Wolfner cég neve.

*Meizler Károly*⁸² képviselő az országgyűlés képviselőházának 324. ülésén, 1938. június 7-én tartott, hosszúra nyúlt interpellációjában a nehéz helyzetben lévő kisipar, de különösen a vidéki kisiparosok érdekei mellett állt ki. Véleménye szerint a kisiparnak a közszállításokból lényegesen nagyobb arányban kellene részesednie. A képviselő egy figyelemre méltó adatot említett. „Éppen nemrégiben láttunk egy érdekes statisztikai kimutatást arról, hogy egy félpár cipő jut egy évben egy-egy magyar emberre.” A képviselő hozzátette: kérdés, hogy ez igaz-e, bár ez a megállapítás erősen tartja magát. Az viszont tény, „hogy az árelemző

⁷⁸ Vagyonváltság, interpellációk. Világ, 12. évf. 177. sz., 1921, p. 2.

⁷⁹ Sándor Pál (1860–1936) parlamenti képviselő (kisebbségi megszakításokkal 35 éven át).

⁸⁰ Bud János (1880–1950) statisztikus, egyetemi tanár, 1924–1928 között pénzügyminiszter.

⁸¹ Nemzetgyűlési napló, 1922. XLV. kötet. 1926. június 05. – 1926. október 26. Ülésnapok, p. 211–216.

⁸² *Meizler [Maróthy] Károly* (1897–1964) ügyvéd, újságíró, szélsőjobboldali elveket valló parlamenti képviselő.

bizottság 1448/1937-es jelentésében megállapítja, hogy a Wolfner Gyula és Társa újpesti cégnél a tiszta haszon átlaga nagyobb annál, ami közgazdaságilag indokolt és elismerhető” – szúrta oda Keszthely országgyűlési képviselője a kisipar fő ellenségének tekintett nagyipar egyik prominens képviselőjének.⁸³

A levéltári kutatás során kiderült, hogy a Wolfner-gyár még 1943-ban is szállított óriási mennyiségű különféle lábbelit, katonai táskákat és más termékeket, részben a hadügy-, részben a belügyminisztérium számára.⁸⁴

A Child Welfare Mission to Hungary esete a Wolfner urakkal

Az I. világháborút követő, az ország lakosságának sok szenvedést okozó évekre visszatérve megemlítnék egy apró epizódnak látszó eseményt, amelyről az Országos Levéltárban őrzött fényképekkel illusztrált, nyomtatott kiadvány⁸⁵ tanúskodik. A kutatás során a dokumentumra nem sikerült magyar közgyűjteményekben rátalálni, ellenben arra igen, hogy a szóban forgó közleményre több 21. századi, angol nyelvű szakkönyv hivatkozik.

Mint ismeretes, a szövetséges hatalmak a vesztes Osztrák–Magyar Monarchia országait a háborús károkat tetéző gazdasági blokáddal büntették, amelynek következtében a lakosság egyre nagyobb hányada éhezett. A nélkülözőkön az amerikaiak eleinte kormányzati forrásokkal, később egyre inkább magánadományokkal próbáltak segíteni. Miután Magyarország ellen a tanácsköztársaság ideje alatt is fenntartották a blokádot, ez nagyban hozzájárult a súlyos éhínség kialakulásához. Nálunk a gyermekek élelmezésére irányuló amerikai segélyakció csak a tanácskormány bukása után, 1919 végén vehette kezdetét.

Az American Relief Administration European Children's Fund által 1920 és 1923 között megszervezett segélyakciónak a gyermekétkeztetésre irányuló, egyik fő programjáról számos sajtóorgánumban jelentek meg hírek. A korabeli fényképfelvételek láttán tudatosodik bennünk, hogy a szívhez szóló tudósítások nem költői túlzással íródtak: a helyzet valóban tragikus volt. A *Világ* tudósítója például ezekkel a mondatokkal vezette be hosszú cikkét: „a 'child welfare mission to Hungary' magyarra fordítva annyit jelent, hogy jut végre meleg falat, tápláló étel, jut ebéd, meleg, jóízű ebéd a sok lesoványodott, kiszáradt, fejlődésben visszamaradt, rosszul táplált magyar gyerekek... A legszörnyűbb és leghatásosabb háborús fegyver a blokádot, a kiéheztetést fojtogatott bennünket. Ennek a harcnak legsúlyosabb sebesültjei az ártatlan kisdedek, akiknek vézna karjuk csontig soványodott, beesett arcukat ólmos sápadtság ülte meg.” Amíg valahol Európában még tanácskozik valamilyen bizottság,

⁸³ Képviselőházi napló, 1935. XIX. kötet. 1938. május 18. – 1938. június 17. Ülésnapok, p. 430–434.

⁸⁴ HU MNL–Z–704. 30. tétel. Wolfner Gyula és Társa Rt., Bel-és külforgalmi statisztikai kimutatások (1930–1947).

⁸⁵ HU-MNL-OL-Z 1174 1. cs. 1. tétel Magániratok, kérelmek, félhivatalos levelezés 1800–1944.

addig Amerika segítő kezet nyújt: az élelmiszerszállítmány már útnak indult a csillagos-sávós lobogó alatt.⁸⁶

A levéltárban található, fent említett dokumentum nem véletlenül került a Wolfner család hagyatékába. Az amerikai gyermekvédelmi misszió 1920-ban kiadott, 27 oldalas beszámoló jelentése három oldalt szentel Wolfnerék hathatós segítségének – keretes írásunkban ebből idézünk néhány mondatot. A segélyprogramról szóló új szakkönyvek egyike nemcsak a misszió nyomtatott beszámolóját ismerteti, hanem a meleg ebédért sorban álló újpesti gyerekekről készült egyik fényképet is közli (7. ábra).

Részlet az American Child Welfare Mission jelentéséből⁸⁷

A misszió küldöttei drámai szavakkal érzékeltették Újpest állapotát. A korábban élettel teli, nyüzsgő utcák üresek, kihaltak a gyárak körül, mert azok az alapanyagok és a fűtőeszközök hiánya miatt nem üzemelnek. A szülőknek nincs munkájuk, a városban hétezer gyermek éheznek.

Most azonban van egy része Újpestnek, mégpedig a Wolfner-gyár, ahol 10-14 óra között ismét zajlik az élet. Bár ez a gyár sem működik, a konyhában mégis pezseg az élet. A Wolfner urak, akik azonnal megértették a misszió fő célját, habozás nélkül fölajánlották segítségüket, miáltal lehetővé vált, hogy a misszió itt adjon minden nap meleg ételt a gyermekeknek. A Wolfner urak először rendbe hozatták, majd a misszió rendelkezésére bocsátották a gyár rossz állapotban lévő, nagykapacitású konyhájának berendezéseit és az ebédlőjét.

Az amerikai küldöttek azt is leírták, hogy a gyerekek fizikailag és mentálisan is tönkrementek a háború alatt. Apáik és idősebb fivéreik, ha ugyan éltek még, nem jutottak haza. Ők maguk éhesen, lerongyolódva nem ismerték, emiatt eleinte nehezen tűrték a szabályokat, de lassan sikerült úrrá lenni a káoszon.

Az ebédlőben egyszerre ezer gyereknek tudtak helyet adni. Naponta hét turnust kellett megszervezni, hogy mind a hétezer éhes gyermek legalább naponta egyszer jóllakhasson.

⁸⁶ American Relief Administration European Children's Fund. Világ, 10. évf. 128. sz., 1919, p. 5.

⁸⁷ American Relief Administration European Children's Fund. Final report of the work in Hungary written by the members of the American Child Welfare Mission. Budapest, [s. n.] 1920, p. 27.

7. ábra: Ételosztás Újpesten, 1920 júniusában⁸⁸

1919-ben először a proletárdiktatúra alatt szedtek a gazdag burzsoázia köréből túsokat, majd a tanácskormány bukása után újabb tisztogatási hullám indult, melynek célkeresztjébe a zsidóság került. Ez ellen lépett fel a hitközségek elnökségeiből alakult Magyar Zsidók Általános Segítő Bizottsága az egész magyar nemzethez, de főként a keresztényekhez intézett kiáltványával, melynek neves aláírói között Wolfner Tivadar is szerepelt.

⁸⁸ HeikeKarge, Friederike Kind-Kovács, Sara Bernasconi: From the Midwife's Bag to the Patient's File: Public Health in Eastern and Southeastern Europe. Central European University Press, Budapest, 2017, p. 159.

A Magyar Zsidók Általános Segítő Bizottságának kiáltványa

A napilapokban közzétett deklaráció azokra a gyűlölködő vádakra apellált, amelyek a bolsevista uralom bűneiért az egész magyar zsidóságot akarták felelőssé tenni. A bizottság a magyar zsidó emberek nevében keményen elhatárolódott a „kommunizmus bűntől fertőzött tanaitól.”

Kijelentették, hogy a bolsevistákat nem ismerik el zsidóknak, velük semmilyen közösséget nem vállalnak, és kétszeresen is elítélik őket, amiért oly nagy bűnt követtek el a magyar nemzet és a zsidóság ellen, hiszen ez utóbbiak ellen valóságos rablóhadjárat indult. Állást foglaltak amellett, hogy a bűnösöket el kell ítélni, az ártatlanokat azonban meg kell védeni.

Nyomatékosan kihangsúlyozták, hogy a magyar zsidók a nemzet hűséges fiai, akik dolgozni, tenni akarnak a hazájukért és a – bármilyen hitvallást követő – eljövendő nemzedékekért.⁸⁹

A második generáció vezető egyéniségei

A Wolfner család szinte valamennyi férfitagja bekapcsolódott a vállalat irányításába: a két alapító után Lajos öt fia közül négyen, a négy fiúunoka közül pedig hárman vitték tovább a céget. A második generáció tagjai közül Sándor, az unokák közül pedig János volt a kivétel, ők ketten a családjuk által megteremtett javakból éltek.

A dinasztia második generációjához tartozó fivérek közül az 1923-ban elhunyt Nándor élete utolsó évtizedében mozgásképtelenné vált, a nyilvánosságot is kerülte. Tivadar 1929-ben halt meg, de az egészsége a háború után megroppant, emiatt a munkából fokozatosan vissza kellett vonulnia. József, aki túlélte két öccsét, 1932. évi haláláig aláírási jogosultsággal bírt, hetvenéves kora után azonban már nem folyt bele a napi ügyekbe. A lassacskán kiöregedő testvérek fiai az 1920-as évektől kezdve fokról fokra betársultak a vezetésbe, míg végül a hatalmasra nőtt vállalkozás teljesen az ő irányításuk alá került. József fia, György, 1921-ben, András (Tivadar fia) és László (Gyula fia) pedig 1930-ban lépett be társtaggént a cégbe.⁹⁰

A leghosszabb életkort megért Gyula 1897-től egészen addig a gyár társtagja maradt, ameddig 1944-ben őt – a fiával és András báróval együtt – hatóságilag el nem tiltották összes jogosultságától. Erre a korszakra sorozatunk következő részében térünk vissza.

⁸⁹ A zsidóság a nemzethez. Pesti Napló, 70. évf. 126. sz., 1919, p. 4.

⁹⁰ Központi Értesítő, 55. évf. 43. sz., 1930, p. 810–811.

A családtagok néhány további gazdasági érdekeltsége

Koroknai Ákos roppant érdekes adatokat közöl abban a tanulmányában, amely Magyarországon két jegybankjának hitelinformációs tevékenységét ismerteti. A Monarchia korának központi jegybankja az Osztrák–Magyar Bank volt, 1924-től kezdve ezt a funkciót a Magyar Nemzeti Bank töltötte be. Az egymást követő két történelmi korszakban mindkét központi bank alapvető szerepet játszott hazánk gazdasági életében.

Szerencsés eset, hogy az említett bankintézetek iratai között az Országos Levéltárban 1922-től kezdve rendelkezésre állnak a Wolfner Gyula és Társa cégről szolgáltatott hitelinformációk, mert ezek alapján nyomon követhető a vállalat gazdasági életének, illetve a tulajdonosok vagyoni helyzetének alakulása. Mint *Koroknai* írja, a céget 1926-ban tulajdonló Wolfner József, Tivadar, Gyula és György „25 millió pengőn felüli vagyonnal rendelkeztek. ... A cégtársak, amint az a hitelinformációból tételesen kitűnik, számos vállalat nagyrésztvényesei, igazgatósági tagjai voltak (Bakonyvidéki Kőszénbánya Rt., Royal Nagyszálló Rt., Gácsi Gyapjúsövet és Posztógyár Rt. stb.).”⁹¹

A korabeli sajtóhírek, a levéltári és egyéb források tanulmányozása során a Wolfner cégről, illetve a tulajdonosokról sok információra sikerült rátalálni – többek közt arra, hogy a vállalkozás a börtörtés és a tímárság mellett 1925-től kezdve bankárként és pénzváltóként is működött. „Wolfner József, báró Wolfner Tivadar, Wolfner Gyula és Wolfner György társtagoknak bank- és pénzváltó üzlettulajdonosi minőségük bejegyeztetett” – olvashatjuk a Közponi Értesítőben.⁹²

Számos adat áll rendelkezésünkre a Bakonyban létesített bányákkal összefüggésben létrehozott részvénytársaságokról, továbbá a Royal Nagyszálló Rt.-ről, amely társaságok igazgatóságának névsorában hosszú éveken át szerepeltek a Wolfner családtagok. Nem így a Gácsi Gyapjúsövet- és Posztógyár Rt.-ben: ahogy *Koroknai* írja, abban a társaságban részvényesek voltak, ezért a nyilvános adatok között a nevük nem jelenik meg.

Érdekes összefüggést mutat egy másik forrás. Wolfner József a családi gyárban betöltött vezető szerepén túl – több rangos pozíciója mellett – a Magyar Országos Közponi Takarékpénztár (MOKTÁR) elnöke is volt. Egy 1914-es közleményben olvashatók a következők: „a takarékpénztár szűkebb érdekkörébe tartozó iparvállalatok” az „Első Magyar Részvény Serfőződe, a Gácsi Gyapjúsövet és Finomposztógyár Részvénytársaság...”⁹³ Értethető, hogy a MOKTÁR elnökeként Wolfner József szívesen kamatoztatta közgazdasági tudását, kitűnő kapcsolatrendszerét és vagyonát más megbízható vállalkozásokban – vélhetően erre biztatva családtagjait is. Az ő fia, a Wolfner-gyár érdekében rendkívül intenzív munkát végző György például fontos pozíciót töltött be a Royal Nagyszálló Rt.-ben: a társaságnak közel

⁹¹ *Koroknai Ákos*: Az Osztrák–Magyar Bank és a Magyar Nemzeti Bank hitelinformációs tevékenysége (1878-1948). Levéltári Szemle, 27. évf. 2. sz., 1977, p. 289–299.

⁹² Közponi Értesítő, 50. évf. 41. sz., 1925, p. 884.

⁹³ Magyar Országos Közponi Takarékpénztár. Budapesti Hirlap, 34. évf. 22. sz., 1914, p. 40.

húsz évig igazgatósági tagja, majd alelnöke volt.⁹⁴ György korai, váratlan halála miatt az igazgatóságban megüresedett helyére unokatestvére, András báró került.⁹⁵

A családi gyáron kívül nemcsak Józsefnek, de Tivadarnak is voltak további gazdasági érdekeltségei. Ő két bányászattal foglalkozó részvénytársaságot alapított. 1922-ben a Bakony Vidéki Kőszénbánya Rt., egy évvel később a Kisgyóni Kőszénbánya Rt. alakult meg, 1934-ben a két társaság egybeolvadt.⁹⁶

A Bakony északi peremén fekvő Kisgyón környékére a trianoni területvesztés irányította a figyelmet, a térségben 1921–1922-ben kezdtek bányászati kutatásokba. A terület bérlője, *Freund Béla* 1923-ban állapodott meg Wolfner Tivadarral. A báró először a kutatófúrások költségeit fedezte, majd azok eredményének ismeretében kiépítette az 1924 júniusában üzembe helyezett, Bodajk és Kisgyón közötti vasútvonalat. A nagyarányú fejlődést mutatja, hogy 1924-ben 230 990 mázsa, 1935-ben pedig már 1 452 820 mázsa szenet termeltek ki.⁹⁷ A Bakonyban feltárt szén felszínre hozatalára alakult két részvénytársaság igazgatóságában Tivadar gyermekei is helyet kaptak. A bárói ághoz tartozó fiatalok főúri módon éltek a bányák jövedelméből.

Gyula igazgatósági tagja és főrészvényese volt az 1920-ban alapított Nemzetközi Bőripari és Kereskedelmi Rt.-nek,⁹⁸ amely a Wolfner, a Mauthner és a Machlup bőrgyár érdekeit képviselte. Egyes újsághírek szerint Magyarország teljes nyersbőr forgalmát ez a kíméletlen árdiktatúrát érvényesítő társaság tartotta a kezében. A *Magyarság* c. lap szerint a 750 000 részvényből 345 000 volt Wolfner Gyula és 45 000 Wolfner György tulajdonában.⁹⁹

Gyula egy másik bányatársaságban, a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulatban is igazgatósági tag lett 1937-ben, de két évvel később ez a tisztsége megszűnt.¹⁰⁰ A kutatás során nem találtunk adatot arról, hogy Nándornak lett volna a családi gyáron kívüli gazdasági társaságban érdekeltsége.

A négy gyártulajdonos fivér vagyonának egy részét jól jövedelmező budapesti ingatlanokba fektette, melyek tulajdonosai vagy saját maguk, vagy gyermekeik voltak. Berlin belvárosában szintén több bérházuk volt, amelyek négyük közös tulajdonát képezték. Levéltári iratokban olvasható, hogy a berlini ingatlanokat 1922 októberében egy újonnan alakított részvénytársaságra írták. Mivel a családi céget nem akarták részvényjegyzőként szerepeltetni, részvényesként Wolfner György, János és András nevét tüntették fel, azonban egy belső használatra készült iratban rögzítették, hogy a tényleges tulajdonos József, Nándor,

⁹⁴ Royal Nagyszálloda Rt. Nemzeti Ujság, 22. évf. 107. sz., 1940, p. 18.

⁹⁵ Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz, 17. évf. 1941–1942/3–4. köt., p. 599.

⁹⁶ Nagy Magyar Compass, 65. évf. 2. rész, 1941–1942. Iparvállalatok, p. 83.

⁹⁷ *Horváth László, Bodry László* (szerk): A bánya. Székely és Társa, Sopron, 1937, p. 239–240.

⁹⁸ Magyar Pénzügyi Compass 1. kötet, 1923–1924, p. 247.

⁹⁹ A bőrkartell árdiktatúrája kifosztja a gazdákat. Magyarság, 6. évf. 97. sz., 1925, p. 16.

¹⁰⁰ Központi Értesítő, 62. évf. 28. sz., 1937, p. 604. és 64. évf. 33. sz., 1939, p. 798.

Tivadar és Gyula. A részvénytársaságot a későbbi hatósági rendelkezések miatt fel kellett oszlatni.¹⁰¹

Wolfner József

Wolfner Lajos és Beimel Karolina első gyermeke, az 1857-ben született József a Pesti Főreáltanodában érettségizett, majd a Pesti Kereskedelmi Akadémián szerzett diplomát.¹⁰² A testvérek közül ő volt a legfiatalabb, amikor vezető pozíciót kapott a családi vállalkozásban: 23 évesen lett a Wolfner-gyár cégvezetője, 25 évesen pedig társtagja.

Hozzáértése, elmélyült szakmai tudása alapján József rövid időn belül komoly tekintélyt vívott ki magának, hiszen „nemcsak a börgyártáshoz értett kiválóan, de kitűnő pénzügyi és ipari szakértő is volt”.¹⁰³ 1907-ben az „előkelően ismert börgyáros” *Kossuth Ferenc*¹⁰⁴ kereskedelemügyi miniszter kinevezte az áruforgalmi statisztikai állandó értékmegállapító bizottságba, egyúttal a „kereskedelmi tanácsosi” címet adományozva számára.¹⁰⁵

József 1909-ben került be az Első Magyar Részvény Serfőződe vezetőségébe, ahol később igazgatósági tag, majd alelnök lett – ez utóbbi feladatkörét egészen haláláig betöltötte. A gazdasági élet elismert szaktekintélyeként 1895-ben választották meg a Magyar Országos Központi Takarékpénztár (MOKTÁR) igazgatósági tagjává. E tisztségében a ciklusok lejártakor újra és újra bizalmat kapott, majd végül 1927. február 12-én elnökké választották.¹⁰⁶

Kortársai rendre kiemelték József szeretetreméltó, szerény egyéniségét, aki közéleti tevékenysége során éppúgy, mint a jótékonyosság terén került minden feltűnést. *Vécsey Miklós* érzékletesen rajzolta meg „a magyar társadalmi, gyáripari és közgazdasági világnak egyik legszimpatikusabb, legkedveltebb” alakját „Száz értékes magyar” című könyvében, „Dolgos ember, aki nemcsak a hatalmas Wolfner-gyár minden fontosabb üzleti akcióját és tevékenységét ismeri minuciózus pontossággal, de figyelemmel kíséri a gazdasági élet valamennyi ágazatát, pontosan informálva van a dolgokról, tájékozódottsága egyenesen meglepő.” Titokban tartotta, mégis tudták róla, hogy jólelkű mecénásként milyen bőkezűen pártolja a művészeteket. Sok tehetséges fiatal művész továbbképzését finanszírozta bel- és külföldön.¹⁰⁷

A dúsgazdag családból származó *Heidlberger Jozefinnel* kötött házasságából három gyermek született: Erzsébet, Emília és György. Mindkét leány kétszer is férjhez ment, házasságaikból gyermekek is születtek. A Wolfner-gyárban jelentős szerepet vállaló György megnősült, de gyermektelenül hunyt el.

¹⁰¹ HU-MNL-OL-Z 1174 2. cs. 12. tétel Vagyonjogi megállapodások, végzések, adófizetési ügyek 1913–1944. A berlini bérházak későbbi tulajdonviszonyairól a kutatás során nem került elő újabb információ.

¹⁰² HU-MNL-OL-Z 1174 1. cs. 1. tétel Magániratok, kérelmek, felhivatalos levelezés 1800–1944.

¹⁰³ *Kempelen Béla*: Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok 2. Szerző, Budapest, 1938, p. 19–21.

¹⁰⁴ Kossuth Ferenc (1840–1914) politikus, országgyűlési képviselő, 1906–1910 között kereskedelemügyi miniszter (Kossuth Lajos fia).

¹⁰⁵ Ujpesti Wolfner József kereskedelmi tanácsos. Bőripari Szemle, 6. évf. 7. sz., 1907, p. 5.

¹⁰⁶ Magyar Országos Központi Takarékpénztár. Pesti Hírlap, 49. évf. 59. sz., 1927, p. 43.

¹⁰⁷ *Vécsey*: i. m. (2).

Wolfner Nándor

Az 1858-ban született Nándor nevével a Pesti Városi Nyilvános Főreáltanoda értesítőjében találkozhatunk.¹⁰⁸ Az 1921-ben a Bolyai nevet felvett iskola félévszázados jubileumi kötetében a kiváló régi tanítványok között Wolfner Nándor nevét is megemlítik.¹⁰⁹

Az érettségi után a tímármesterség alapos elsajátítása érdekében nagy külföldi börgyárakba ment dolgozni egyszerű munkásként, a családjától semmilyen támogatást el nem fogadva. A Wolfner-gyárban a külföldön szerzett tapasztalatai alapján vezette be 1880-ban a növényi talpbőr-cserzést, majd később számos további korszerű eljárást. A nemzetközi szakirodalmat folyamatosan figyelemmel kísérve behatóan foglalkozott az iparág elméleti és gyakorlati kérdéseivel.

Nándor egész életét a magyar ipar fellendítésének szentelte. Nagy érdemei voltak abban, hogy a magyar börgyártás elérte az európai nagyipari színvonalat. A millenniumi kiállítás előkészületei során komoly feladattal bízták meg, de szakértelme a háború alatt kamatozott igazán; azokban az években az országházban is osztatlan elismerésben részesítették Wolfner Nándor érdemeit. „A háború alatt oly kiváló eredményt tudott elérni a hadsereg-ellátás körül, hogy e tekintetben a legilletékesebb tényezők joggal a megbízhatóság és a versenyképesség mintaképeül állították oda.”¹¹⁰ Sok éven keresztül újra és újra megválasztották az Országos Iparegyesület számvizsgáló bizottságának tagjává.

Nándor 38 éves volt, amikor 26 éves felesége, a Lengyelországból ide származott Lévi Lewy Margitta váratlanul elhunyt 1896-ban.¹¹¹ A hat évvel korábbi, fényes esküvőt Varsóban tartották, rövidre szabott közös életüket azonban Budapesten éltek le. A fiatalasszony hamar közkedvelt személyiséggé vált Budapesten, mert igen rövid idő alatt elsajátította új hazája nyelvét, és a magyar irodalom nagy rajongójává vált. Az özvegy férj nem nősült újra, egyedül nevelte fel Karolint, hároméves korában elárvult kislányukat.

Pontos adatunk nincs arról, miért kényszerült élete utolsó évtizedében „betegszékbe”, milyen okból volt hosszú ideig mozdulatlanságra kárthatva. Nem kizárt azonban, hogy az 1915-ben elszenvedett súlyos autóbaleset következtében bénult le. A sajtó hírt adott arról, hogy sofőrje a Váci úton nekiütközött egy oszlopnak, minek következtében Nándor kizuhant az autóból.¹¹² Erős lelkű ember lévén azonban nem fordult magába, hanem „a névtelenség szürke köntösében segített, ahol csak nyomort sejtett, és a legnagyobb áldo-

¹⁰⁸ A Pest-városi Nyilvános Főreáltanoda ... az 1871/72-iki tanév végén. Rudnyánszky, Pest, 1872, p. XXV.

¹⁰⁹ Az iskolának 1922-ig mintegy kétezer tanulója volt, közülük emeltek ki közel nyolcvan neves személyiséget, akik „tudományos, irodalmi és művészeti munkásságukkal és a közélet terén különösen kitűntek.” In: *Vargha Zoltán: A budapesti V. kerületi magyar királyi állami Bolyai-főreáliskola első félszázada.* [S.n.], Budapest, 1922, p. 31–32.

¹¹⁰ Wolfner Nándor. *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 275. sz., 1923, p. 4. és *Pesti Hírlap*, 45. évf. 275. sz., 1923, p. 8.

¹¹¹ HU-MNL-OL-Z 1174 1. cs. 1. tétel Magániratok, kérelmek, félhivatalos levelezés 1800–1944.

¹¹² Vegyes hírek. *Bőripar*, 22. évf. 14. sz., 1915, p. 10.

zatkészséggel igyekezett ő, aki annyit szenvedett, mások szenvedésein könnyíteni.”¹¹³ Az egyéniségéről szóló vélemények alapján nem csodálkozunk azon, hogy dúsgazdag ember letére Újpesten, egy szerény kis villában lakott élete végéig.

Végrendeletében tekintélyes összeget hagyott leányára, aki akkor már dr. Hantos Elemér államtitkár felesége volt. Végakaratóban 10 millió koronáról rendelkezett a felesége halála után létesített „Wolfner Nándor és neje Margit” nevet viselő, karitatív szervezeteket támogató alapítvány javára.¹¹⁴

Wolfner Tivadar

Az 1864-ben, a család ötödik gyermekeként született Izidor Tivadar az 1873/74 és az 1880/81 közötti nyolc tanévben az ágostai evangélikus gimnáziumban tanult,¹¹⁵ ott érettségizett, majd a Királyi József Műegyetemre iratkozott be.¹¹⁶ A gimnáziumi tanulók és az egyetemi hallgatók névsorában, valamint az 1883. évi huszárhadnagyi kinevezésében¹¹⁷ még a Wolfner Izidor név szerepel, később azonban már csak második keresztnévét használta.

Tivadar apja gyárában tanulta ki a tímármesterséget, utána tanulmányutakra indult Németországba, Egyiptomba, Palesztinába, Törökországba és a balkáni országokba. Hazatérve hamar bekapcsolódott a közéletbe: tagja lett Újpest képviselőtestületének, Pest vármegye bizottságának, majd a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának. Később a Börgyárosok Országos Egyesületének elnökévé választották, a kereskedelmi miniszter pedig kinevezte az Országos Ipartanács tagjává, illetve a technológiai iparmúzeum felügyelőbizottságába.¹¹⁸

Többek véleménye szerint életének csúcspontját 1896-ban érte el. A millenniumi kiállítás szakosztályi elnökeként a bőripari kiállításon ő fogadta az uralkodót, *Ferenc Józsefet*. Ugyanabban az évben országgyűlési képviselőnek választották, majd huszárkapitánynak nevezték ki.

A 19. század végén Újpest ahhoz az országgyűlési körzethez tartozott, amelynek Gödöllő volt a központja. 1896-ban a szabadelvűparti programmal induló Tivadart a nála jóval esélyesebbnek számító előző képviselő helyett választották meg, 1901-ben pedig már esélyesként nyerte el az újabb öt évre szóló mandátumot.¹¹⁹

¹¹³ Wolfner Nándor. Budapesti Hírlap, 43. évf. 275. sz., 1923. december, p. 4.

¹¹⁴ HU-MNL-OL-Z 1174-L-38. Wolfner Nándor vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1913–1924. Hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyv 28/1924.

¹¹⁵ A Pesti Ág. Hitv. Evang. Főgymnasium értesítője. 1873/74-től 1880/81-ig.

¹¹⁶ A Kir. József-Műegyetem tanárai és hallgatói 1851/52-től 1881/82-ig. Budapest, Atheneum, 1883, p. 98.

¹¹⁷ Hivatalos rész. Budapesti Közlöny, 17. évf. 292. sz., 1883, p. 1.

¹¹⁸ Források: Országgyűlési almanach 1901–1906. Budapest, 1901. Képviselőház, Magyarországiak, p. 397 és Vasuti és Közlekedési Közlöny, 35. évf. 12. sz., p. 130. és 48. sz., 1904, p. 435.

¹¹⁹ *Farkas József* (szerk.): Gödöllő története II. 1867–1945. Első kötet. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 2013, p. 175.

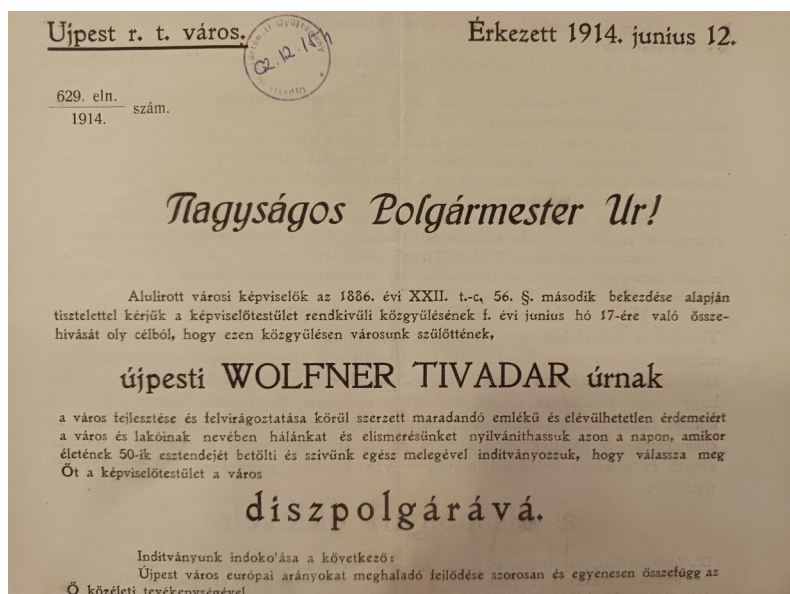
Kitűnő parlamenti kapcsolatokat épített ki, amelyeket maximálisan kiaknázott Újpest, illetve a családi vállalat érdekében. Tartalékos tisztként a véderőbizottság tagja lett, az országgyűlési munkában intenzíven részt vett. Hatásos felszólalásait komoly felkészültség, nagy szakértelem jellemezte. Arról pedig a fél ország értesült, hogy a fiatal, délceg kapitány gyakran részesült abban a megtiszteltetésben, hogy az uralkodó meghívta a vadászataira.

A két mandátum után a harmadikra szóló felkérést már elhárította. 1905-ben visszatért a gyár kötelékébe, amelynek erőteljes gyarapodásához az előzőekben már sokszor említett hosszú távú hadiszállítási szerződések nagyban hozzájárultak.

1893-ban kötött házasságot a jómódú családból származó Herzfelder Mária Gittával. Négy gyermekük született: János, Vera (később báró Dirsztay Andorné), Lili (később halmi Halmy Józsefné) és András.

Conditor urbis – Újpest díszpolgára

A képviselők Tivadarnak az ötvenedik születésnapjára szándékoztak díszpolgári címet adományozni, de az időközben kitört háború miatt csak tíz évvel később, 1924-ben avattak ismét egy Wolfnert Újpest díszpolgárává.

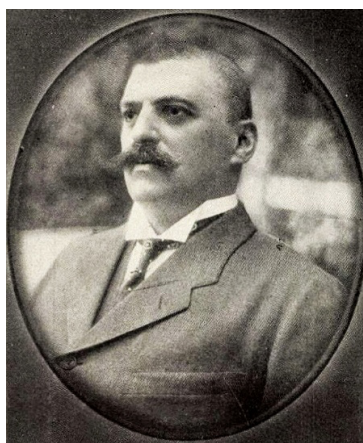
8. ábra: Az újpesti képviselők javaslata Wolfner Tivadar díszpolgárrá választásához (részlet)¹²⁰

¹²⁰ Részlet az 1914. június 12-én érkezett 629/eln. 1914 sz., előterjesztésből. Forrás: Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény.

A terjedelmes előterjesztés néhány fontos megállapítása:

- Wolfner Tivadar képviselőiségének közel három évtizede alatt Újpest az európai léptéket jócskán meghaladó mértékben fejlődött.
- Az addig rendezetlen, poros falu az ország legdinamikusabban fejlődő, rendezett tanácsú városává vált, amelyben több modern iskola, főgimnázium és korszerű városháza épült.
- A helyi üzemek családok tízezreinek biztosítanak megélhetést.
- A városban létesített iskolák révén az idegenajkúak hajdani falujából számottevő kulturális étellel bíró magyar város lett.
- Az egész várost csatornázták, az utcákat rendezték, a Budapestre vezető fő közlekedési útvonalat, a Váci utat teljes hosszában kikövezték.
- A magyar államvasutak Istvántelki főműhelytelepe és a kapcsolódó közművek Újpesten létesültek.

Mindezek következtében a város közjövendelmei minden várakozást meghaladó módon gyarapodtak, miáltal Újpest nem remélt módon felvirágzott.

9. ábra: Wolfner Tivadar portréja¹²¹

A miniszterelnökség 1917. október 10-ei ülésén hangzott el a javaslat,¹²² melynek alapján a király a közügyek terén és a hadviselés érdekében kifejtett tevékenysége elismerésül az egyik legmagasabb kitüntetés, a Ferencz József-rend középkeresztjét a csillaggal adományozta Wolfner Tivadarnak.¹²³

¹²¹ Ugró: i. m. (8), számozatlan fényképmelléletek.

¹²² HU_MNL_OL_K27_1917.10.10. Javaslát a Ferenc József Rend csillagos középkeresztjének adományozására Wolfner Tivadar nagyiparos részére.

¹²³ Kitüntetés. Rákos Vidéke, 17. évf. 48. sz., 1917, p. 3.

Egy évvel később a legnagyobb elismerésben részesült, amely egy polgárembert érhetett Magyarországon: Károly király bárói rangra emelte.¹²⁴

Az *Ujság* így tudósított a rangemelésről: „A király csepeli Weisz Manfrédot és utóda- it, valamint újpesti Wolfner Tivadart és utódait a bárói méltósággal tüntette ki. A magyar nagyiparnak két jóformán világszerte ismert és elismert kitűnőségét érte a mindenképpen megérdemelt királyi kegy. Weisz Manfréd csepeli municiógyára, Wolfner Tivadar újpesti börgyára a maguk nemében páratlan vállalatok, amelyek békeidőben ... dicsőségére váltak a magyar iparnak, a háborúban pedig ... a legnagyobb mértékben és páratlan sikerrel szol- gálták hadviselésünk érdekeit. A két legújabb magyar bárót rangemelése napján tisztelettel köszönti a polgárság.”¹²⁵

Az őszirozás forradalmat követő tavaszon hatalomra jutott kommunisták hihetetlen gyűlölettel fordultak a gazdag úri osztályok felé. Az 1919 áprilisában elindult letartóztatási hullám az alig hat hónappal azelőtt bárói rangot kapott Wolfner Tivadart sem kerülte el.¹²⁶ *Habsburg József* főherceggel és más főrangú személyiségekkel együtt őt is a gyűjtőfogházban tartották fogva a 268 bebörtönzött mágnás egyikeként.¹²⁷

A gyűjtőfogház II. emeleten lévő, egész télen üresen, fűtetlenül álló 69-es cellában töltött első éjszakájára később így emlékezett vissza *Erődy-Harrach Tihamér*¹²⁸ ügyvéd: „Ha tús- társam, báró Wolfner Tivadar meg nem szán és egyik pokrócát át nem adja, reggelre talán megdermedtem volna.” A túsok hiteles névjegyzéke alapján Wolfner Tivadar április 26-tól május 25-ig volt letartóztatásban.¹²⁹ A hírek szerint először az életét, majd a kiszabadulását saját gyára munkásainak köszönhetette, akik összefogtak annak érdekében, hogy megment- sék a lincseléstől és kiszabadítsák a börtönből.¹³⁰

A *Kenéz-Kurländer Ede* kiadásában és szerkesztésében megjelent Szombat című sajtóor- gánum megemlékezésével zárjuk a Wolfner Tivadar életéről szóló alfejezetet. Öntudatos, átgondolt életelvét követve Tivadar mindhalálig hű maradt felekezetéhez. Nem hódolt be az akkori irányzatnak, sem a kommün idején, sem máskor nem tért át a kereszténységre, pedig ha kitér, főrendiházi tag lehetett volna.

Jellemszilárdságát egy fontos epizóddal lehet jól érzékeltetni – írja Kenéz-Kurländer. Közvetlenül a kommün előtt *gróf Bethlen István* lakásán egy szűkebb baráti kör gyűlt össze, és elhatározták, hogy megalapítják a Keresztény Polgári Pártot. Amikor a jelenlévő Tiva-

¹²⁴ Akkor még senki sem tudta, hogy az ország történelmében ez lesz az utolsó rangemelés.

¹²⁵ Két rangemelés. Az *Ujság*, 16. évf. 238. sz., 1918, p. 7. A bárói cím adományozásának tényét a Királyi Könyvekben is följegyezték. Forrás: HU_MNL_OL_W 10 Polgári kori kormányhatósági levéltárak – Ófelsége Személye Körüli M. Kir. Minisztérium – Királyi Könyvek (1867–1918) 73. köt, p. 421.

¹²⁶ Fogolytörzskönyv. HU BFL - XVI.3 – fogoly – 1919–1179.

¹²⁷ A kik együtt raboskodtak Habsburg József elvtárrsal? – Mágánások a gyűjtőfogházban. Keleti Ujság, 2. évf. 118. sz., 1919, p. 5.

¹²⁸ *Erődy-Harrach Tihamér* (1885–1947) jogász, 1925-től több cikluson át parlamenti képviselő.

¹²⁹ *Molnár Félix* (szerk.): Rabságom története. Emlékalbum. A 133 napos kommün túsainak arcképcsarno- ka és élményei. Mindel, Budapest, 1921, p. 48 és p. 165.

¹³⁰ Báró Wolfner Tivadar. 8 Órai Ujság, 15. évf. 111. sz., 1929, p. 3.

dart felkérték a belépésre, azt felelte: ha a párt nevében a „keresztény” jelző szerepel, zsidó létére nem teheti, mert ő a felekezetéhez minden körülmények között hű marad. „Látom tisztán, hogy a zsidóságra rossz idők következnek. ... Tudom jól, hogy zsidónak maradni egyszersmind szenvedést is jelent. Én vállalom a szenvedéseket és a jövő viszontagságai közepette is ... példaadással fogom hirdetni, hogy a hitéhez hű zsidóság megbízható támasza az államnak.”¹³¹

Wolfner Gyula

A család legfiatalabb gyermeke 1868-ban jött a világra. Budapesten ő is az ágostai hitvallású evangélikus főgimnáziumba járt, majd 1889-ben beiratkozott a kétéves képzést nyújtó „Magyar-Óvári m. k. gazdasági akadémiára”. 1890 és 1910 között katonai szolgálatot teljesített. A honvédség kötelékéből miniszteri engedéllyel, a tiszti rendfokozat megtartása nélkül léphetett ki.¹³²

Ahogy fentebb már említettük, Gyula közel ötven éven át volt cégjegyzéssel felruházott társtulajdonos a családi cégben, de a gyár ügyeivel főként a három bátyja, később pedig a fia és a két unokaöccse foglalkozott intenzíven, őt egyre inkább saját műgyűjteménye kötötte le. Vagyonának nagy részét a művészetek iránti szenvedélyére fordította, de a *Brüll Hedvig*-gel kötött házasságából származó gyermekei anyagi biztonságáról is messzemenően gondoskodott. Leánya, Anna súlyos idegrendszeri betegsége miatt egész életében felügyeletre szorult. Gyula Innsbruckban és Budapesten több házingatlant vásárolt a lányának, emellett bankbetétet is lekötött a számára.¹³³

Kevéssé ismeretes, de Wolfner Gyula műgyűjteménye a legkiválóbbak közé tartozott. *Horváth Hilda* figyelemreméltó tanulmányában¹³⁴ jó minőségű fényképfelvételeket közöl Wolfner Gyula műtárgyakkal teli lakásáról. A felbecsülhetetlen értéket képviselő eredeti fotókat Gyula unokája, *Wolfner Kati* ajándékozta az Országos Levéltárnak.¹³⁵

Horváth Hilda hívja fel a figyelmet a műgyűjtő egyik legfőbb erényére: Wolfner mindent megtett azért, hogy a külföldre került magyar alkotásokat megszerezze és hazahozza. Minden tiszteletet megérdemel, amiért „a magyar értékeket megmenekítette, és visszaszármaztatta őket külföldről, mint például Paál László műveit ... angol gyűjtőjének halála után.” A gyűjtemény képeit összekötő fő szempont: „nemcsak alkotóik magyarok, hanem témáik is. A magyar élet, a magyar táj elevenedik meg rajtuk, emberi léptékekben, a halandók szem-

¹³¹ *Wolfner Tivadar báró*: Zsidó vagyok, zsidó maradok! Szombat, 2. évf. 8. sz., 1929, p. 3–4.

¹³² HU-MNL-OL-Z 1174 1. cs. 1. tétel Magániratok, kérelmek, féléhivatalos levelezés 1800–1944.

¹³³ HU-MNL-OL-Z 1174 4. cs. 17. tétel Wolfner Anna gondokság alá helyezése, vagyonkimutatások 1932–1943.

¹³⁴ *Horváth Hilda*: A Wolfner-gyűjtemény. Múlt és Jövő, 24. évf. 3. sz., 2013, p. 55–68.

¹³⁵ HU-MNL-OL-Z 1174 12. cs. 46. tétel Wolfner Gyula otthona. Fotóalbum. é. n.

szögéből.” Hosszan lehetne sorolni a gyűjteménybe került művek alkotóinak nevét, közülük a legfontosabbak *Székely Bertalan*, *Szinyei Merse Pál*, *Mednyánszky László* voltak.¹³⁶

Az Angliában és más országokban bevett szokás, miszerint a közönség megtekinthette a magángyűjteményeket, nálunk szinte ismeretlen volt. Gyula előbb *Lázár Bélával*, az ismert művészeti íróval megíratta a gyűjteményt bemutató kötetet,¹³⁷ majd 1922-ben megnyitotta Eskü téri lakásának ajtaját az érdeklődők előtt. E döntés a legmagasabb szintről is elismerésben részesült. *Vass József* vallás- és közoktatásügyi miniszter levélben gratulált a lakás-múzeum tulajdonosának, majd megköszönte neki, hogy gyűjteménye több jeles darabját átengedte a XIII. velencei művészeti kiállítás magyar tárlata számára.¹³⁸

A páratlan értékű műgyűjtemény sorsára a következő részben térünk vissza.

A Wolfner-gyár iparjogvédelmi tevékenysége 1901-től 1930-ig

Cikksorozatunk második részét a hatalmassá nőtt iparvállalat szabadalmainak és védjegyeinek áttekintésével zárjuk.

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának (SZTNH) retrospektív adatbázisa a Wolfner Gyula és Társa cég neve alatt tizennégy, 1907 és 1942 között megadott szabadalmat tart nyilván. Az online hozzáférhető *Központi Értesítő*ben, illetve a *Központi Védjegy-Értesítő*ben pedig mintegy hatvan olyan védjegy található, amelyet a Wolfner-gyár lajstromoztatott.

Az SZTNH adatbázisában szereplő legkorábbi Wolfner-féle találmány bejelentési napja 1907. június 3-a, a legkésőbbi 1942. szeptember 4-e. A vállalat első szabadalma, amelyhez 1908-ban egy pótszabadalmat is bejelentettek, egy „polgári és katonai célokra egyaránt alkalmas és a málhának és élelmiszereknek fölvételére szolgáló” teherszállító nyeregről szól.¹³⁹

Öt évvel később jelentették be a praktikus turistaborjúról szóló találmányt. A szabadalmi leírásban a következőket olvashatjuk: „Az eddig ismeretes túristaborjuk(sic!) tulajdonképpen közönséges tarisznyák, amelyekbe a holmikat minden rendszer nélkül gyömöszölik bele. Nem lehet tehát elkülöníteni bennük az egyáltalában össze nem tartozó dolgokat, pl. enni-valók, ruházkodási cikkek, testápoló szerek, orvosságok stb. Jelen találmánynak az a célja, hogy ezen hátrányt megszüntesse.” A cég által kifejlesztett turistaborjóröndöt háton is lehetett szállítani, rekeszei a célszerűség jegyében voltak kialakítva.¹⁴⁰

A háborús évek alatt négy Wolfner-szabadalmat lajstromoztak, mindegyik a hegymászó-cipőtalp-szögek előállítására, illetve a beverésüket megkönnyítő gépberendezésre vonatkozott. Ezt követően 1926-ban kapott szabadalmi oltalmat egy újabb találmány, a kézibőröndként is hordozható hátbőrönd. A leírásban kiemelték, hogy az ötletes használati tárgyának a

¹³⁶ *Horváth*: i. m. (134).

¹³⁷ *Lázár Béla*: Egy magyar gyűjtemény. Légrády ny., Budapest, 1922, p. 117, 158 t.

¹³⁸ *Lázár*: i. m. (137), p. 117.

¹³⁹ Bejelentő: Wolfner Gyula és Társa bőrgyár, lajstromszám: 41883 és 46129.

¹⁴⁰ Bejelentő: Wolfner Gyula és Társa bőrgyár, lajstromszám: 60183.

háton való hordozásra szolgáló kiegészítő szíjzatát könnyen le lehet venni, a harmonika-szerűen összehajtható oldalfalak pedig a csomagolást segítik.¹⁴¹

A szakajtóban néhány más szabadalmi ügyben is szerepel a Wolfner cég neve. A *Szabadalmi Közlöny*ben először egy szabadalom átruházása kapcsán találkozunk a cég nevével: „38479. lajstromszám, Faith Felix wieni kereskedőről, Wolfner Gyula és Társa budapesti cégre. A szabadalom tárgya: Eljárás mindenféle bőr hajlékonyságát, tartósságát és vízhatlanságát fokozó anyag előállítására.”¹⁴² Vélhetően ez a találmány nem kapott oltalmat, mert nem található meg az adatbázisban: „W. 3329. alapszám. Wolfner Gyula és Társa börgyáros budapesti cégnek. – Hordozható fényvető készülékekhez való bőrröndcsoport.”¹⁴³

A védjegyekre áttérve: a lajstromozott bejelentések nagy számából arra következtethetünk, hogy a vállalatvezetők tudatosan építették a Wolfner-márkát, kihasználva a védjegyoltalomban rejlő potenciált. A Központi Védjegy-Értesítőből kiderül, hogy a cég többször is megújította a legelső, majd később jó néhány további védjegy oltalmát.

A rendelkezésre álló adatok alapján a gyár 1901. január 30-én regisztráltatta első védjegyét. A 7442. kamarai sorszám és 15917. lajstromszám alatt bejegyzett, szarvasmarhát ábrázoló védjegyet az árura sablonozva, talpbőrre alkalmazták. A francia felirat egyik része arra utal, hogy ezzel a termékkel már egy arany-, illetve több ezüstérmét nyertek, a másik pedig arra, hogy a talpbőrt a túlszártás nélküli francia rendszer szerint, tölgyfával cserzették.¹⁴⁴ Azokra a díjakra pedig, amelyekre a védjegy szövege utal, méltán lehetett büszke a cégvezetés: a két ezüstérem közül az elsőt az 1867. évi párizsi, a másodikat az 1873. évi bécsi világkiállításon nyerték el, az aranyérmét pedig a budapesti 1896. évi millenniumi kiállításon érdemelték ki.¹⁴⁵ Ezt az ábrás védjegyet 1911-ben, 1921-ben és 1931-ben is megújították¹⁴⁶ (5. ábra).

A budapesti kereskedelmi és iparkamaránál 1911-ben lajstromoztatták be a börgyár részére a turulmadarat ábrázoló, francia felirattal ellátott, 22949. számú, bőrök jelölésére szolgáló ábrás védjegyet, amelyen alul a TURUL felirat is látható.¹⁴⁷ Ezt a védjegyet 1921-ben, majd 1931-ben megújították, 1941-ben pedig átírták az akkor már a cég jogutódjaként

¹⁴¹ Bejelentő: Wolfner Gyula és Társa börgyár, lajstromszám: 91914.

¹⁴² Szabadalmi Közlöny, 12. évf. 41. sz., 1907, p. 587.

¹⁴³ Szabadalmi Közlöny, 17. évf. 24. sz., 1912, p. 1091.

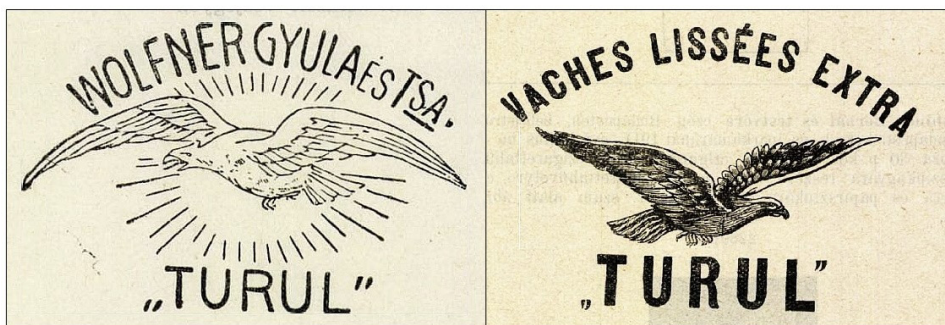
¹⁴⁴ Központi Értesítő, 26. évf. 22. sz., 1901, p. 460.

¹⁴⁵ Exposition internationale de Turin 1911. Catalogue de l'exposition de l'industrie et de l'agriculture des pays de la couronne hongroise [S. l.], [S. n.], 1911, p. 87: <https://www.museotorino.it/resources/pdf/books/354/files/assets/common/downloads/publication.pdf>. Azon a torinói kiállításon, amelyre a katalógus készült, a gyár termékei nagydíjat (grand-prix) nyertek.

¹⁴⁶ A 22153. sz., alatt ábrázolt védjegy „megújítása az 1901. évi január hó 31-iki 7442. számnak.” Központi Védjegy-Értesítő, 1911. 9. sz., p. 956. Érdekes, hogy ugyanezt a védjegyet megtaláljuk a Központi Védjegy-Értesítő 1915. 1. számának 21. oldalán a 29086. lajstromszám alatt, ahol nincs utalás az előző nyelvekre, holott ez a védjegy is talpbőr jelölésére szolgált.

¹⁴⁷ Központi Védjegy-Értesítő, 1911. 12. sz., p. 1444.

megalapított részvénytársaságra.¹⁴⁸ Az 1912-ben 25352. szám alatt bejegyzett, az előzőre hasonlító, de a cég nevét magyarul tartalmazó védjegyet „mindennemű bőrökre és hadfelszerelési cikkekre” alkalmazták, mégpedig az áruba préselve¹⁴⁹ (10. ábra).

10. ábra: TURUL védjegyek, francia, illetve magyar felirattal¹⁵⁰

A korábbi adatok alapján felfigyelhetünk arra, hogy ezeken a védjegyeken nem szerepel a koronás címer, holott azt a jogszabályok már 1884 óta lehetővé tették a Wolfner cég számára. Cikksorozatunk első részében közöltük azt az orosz felirattal ellátott, 1914-ben a 27776. szám alatt bejegyzett ábrás védjegyet, amelyen aprólékosan kidolgozták a címer és az angyalok alakját, mintázatát.

1922-ben két védjegy újra megjelentek a magyar címet tartó angyalok, bár az új címert és a „fiatalabb” angyalokat ekkor éppen csak jelzésszerűen ábrázolták. A védjegypárost – a cégnév az egyik magyar, a másikon angol nyelvű – 1921 nyarán jelentették be. A vállalat budapesti bőrgyára részére kért két új védjegy alkalmazási területeként általánosságban a bőröket adták meg.¹⁵¹

Ebből az időszakból még kettő, a későbbi időkben gyakran használt ábrás védjegyet mutatunk be, amelyeken már jól érzékelhető egyfajta stílusváltás. A W betűvel egy egységbe komponált két stilizált farkasfej grafikai megoldása a korábbiakhoz képest jóval modernebb, az „üzenete” pedig sokkal átütőbb. A két ábra úgyesen ötvözi a családi név jelentését a W betű fizikai adottságaival, egyúttal finoman utalva a család nemesi címerében ábrázolt farkasra.

Az 1930-ban a 54279. számon bejegyzett védjegyet a cég budapesti bőrgyára számára kérték, az árucsoporton belül ez a felsorolás van megadva: „cipőárúk, mindennemű férfi,

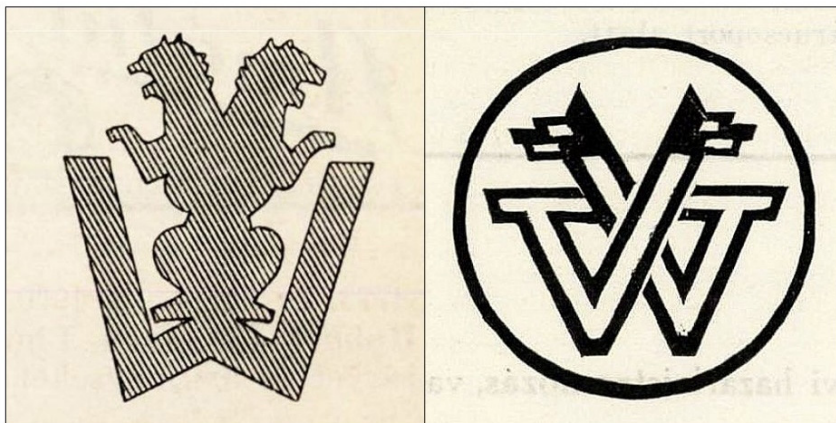
¹⁴⁸ Központi Védjegy-Értesítő, 1941. 12. sz., p. 251. és p. 258.

¹⁴⁹ Központi Védjegy-Értesítő, 1913. 3. sz., p. 630. Ezt a védjegyet nem újították meg, ezért 1924-ben törölték. Központi Védjegy-Értesítő, 1924. 1. sz., p. 14.

¹⁵⁰ Központi Védjegy-Értesítő, 1913. 3. sz., p. 630.

¹⁵¹ Központi Védjegy-Értesítő, 1922. 1. sz., p. 7. 41677 és 41678. lajstromszám.

női és gyermekcipők.”¹⁵² Ugyanebben az évben a Wolfner cég „mindennemű bőripari cikket, lábbeliket és azok tartozékait előállító újpesti vállalata és budapesti központi irodája részére” kérte az 54807. számon lajstromozott védjegyet. A leírásban a III. és IV. árucsoportból mintegy ötvenféle terméket neveznek meg a bagariától a nyerges árukon keresztül a bőrből, műanyagból, kaucsukból készült talpakig.¹⁵³

11. ábra: Stilizált farkasok két 1930-ban lajstromozott védjegyen¹⁵⁴

¹⁵² Központi Védjegy-Értesítő, 1930. 2. sz., p. 18.

¹⁵³ Központi Védjegy-Értesítő, 1930. 7. sz., p. 83.

¹⁵⁴ Központi Védjegy-Értesítő, 1930. 2. sz., p. 18 és 7. sz, p. 83.